

տում Նեխիլեդովի դէմքի լուրջ արտայայտութիւնը, չէր լսում նրա ասածը և անդիմադրելի կերպով քաշ էր տալիս նրան դէպի հիւրասենեակը։ Անկարելի էր հրաժարուել, և Նեխիլեդովը, ճարը կտրած, գնում էր նրա հետ։

— Գործը թող յետոյ, ինչ որ հրամայես՝ աչքիս վրայ, կ'անեմ, — ասում էր Մասլեննիկովը, անցնելով Նեխիլեդովի հետ դահլիճով։ — Ձեկուցէք գեներալուհուն, որ իշխան Նեխիլեդովը գալիս է, — անցնելիս ասաց նա լաքէյն։ Լաքէյը նրանցից առաջ ընկաւ ու վազէվազ գնաց առաջ։ — Vous n'avez qu'à ordonner (հրամայեցէք միայն)։ Բայց պէտք է անպատճառ կնոջս տեսնես։ Առանց այն էլ անցեալ անգամ ինձ չչպոնց նրա համար, որ քեզ չը տարայ մօտը։

Լաքէյը արդէն զեկուցել էր, երբ նրանք ներս մտան և բազմոցի վրայ նստած Աննա Իգնատիեւնան, փոխ-նահանգապետուհին, կամ, ինչպէս նա ինքն իրան անուանում էր, գեներալուհին, իսկոյն և եթ փայլուն ժպիտով գլուխ տուեց Նեխիլեդովին՝ իրան շրջապատող կանացի գլխարկների ու գլուխների մէջից։ Հիւրասենեակի միւս ծայրից, թէյի սեղանի մօտից, ուր նստած էին տիկիներ և կանգնած՝ զինուորական ու ոչ զինուորական պարոններ, լսում էր առնական և կանացի ձայների անլուռ աղմուկ։

— Enfin (վերջապէս) ! Ի՞նչ է պատահել, որ փախչում էք մեր ծանօթութիւնից։ Ինչից էք նեղացել։

Աննա Իգնատիեւնան Նեխիլեդովին հանդիպեց այդ տեսակ խօսքերով, որոնք մտերմութիւն էին ենթադրել տալիս նրա և Նեխիլեդովի մէջ, մինչդեռ երբէք նրանց մէջ չէր եղել որ և է մտերմութիւն։

— Դուք ծանօթ էք։ Ծանօթ ենք։ — Տիկին Բելեալսկայա, Միխայիլ Իվանովիչ Չերնով։ — Աւելի մօտիկ նստէք։

— Միսսի, venez donc à notre table. On vous apportera votre thé (մօտեցէք մեր սեղանին։ Ձեր թէյը կը բերեն այստեղ) ... Դուք էլ ... դիմեց նա Միսսիի հետ խօսող օֆիցէրին, որի անունը, ակներևաբար, մոռացել էր, — համեցէք այստեղ։ Թէյ կը հրամայէք, իշխան։

— Ինչ ուզում էք ասացէք, չեմ կարող համաձայնել, այդ կինը անկասկած նրան չէր սիրում, — ասում էր մի կանացի ձայն։

— Այլ սիրում էր կարկանդակ։

— Իսկ դուք միշտ սիրում էք յիմար կատակներ անել, — ծիծաղելով վրայ բերեց մի բարձր գլխարկաւոր տիկին, որ փողփողում էր մետաքսի, ոսկու ու ակունքների մէջ։

—C'est excellent (հիանալի է)—այս խմորեղէնը, և շատ
թեթեւ է: Մի քիչ էլ տուէք այստեղ:

—Ի՞նչպէս էք վճռել, շուտով էք դնալու:

—Այո, այսօր արդէն վերջին օրն է: Հէնց դրա համար էլ
եկանք այստեղ:

Հրաշալի գարուն է. հիանալի է այժմ գիւղում:

Միսսին շատ սիրուն էր այդ օրը իր գլխարկով և ինչ որ
մուգ չերտաւ որ հագուստով, որ առանց որ և է ծալքի այնպէս
էր քիփ պատել նրա բարակ մէջքը, կարծես թէ նա հէնց այդ
հագուստովն էր ծնունել. նա կարմրեց, նեխլիւղովին տեսնելով:

—Իսկ ես կարծում էի, թէ դուք գնացել էք արդէն,—
ասաց նա նեխլիւղովին:

—Գնացածի հաշուի եմ, — ասաց նեխլիւղովը:—Գործերի
պատճառով յետ ընկայ: Այստեղ էլ գործով եմ եկել:

—Մտէք մայրիկին տեսնելու, նա շատ է հարցնում ձեզ, —
ասաց Միսսին և աւելի ևս կարմրեց, զգալով, որ սուտ է ապում
և որ նեխլիւղովը հասկանում է այդ:

—Դժուար թէ ժամանակ գտնեմ, — մռայլ կերպով պատաս-
խանեց նեխլիւղովը, աշխատելով այնպէս ձևացնել, թէ ինքը չը
նկատեց նրա կարմրելը:

Միսսին բարկացած կնճռեց յօնքերը, ուսերը թօթուեց ու
գիմեց կողքի չնորհալի օֆիցէրին, որ իսկոյն և եթ վերցրեց նրա
ձեռքից թէյի դատարկ գաւաթը ու արիաբար տարաւ դրեց
միւս սեղանի վրայ, սրովը դէմ առնելով բազկաթոռներին:

—Դուք էլ պէտք է նուէր տաք ապաստարանի համար:

—Էս հօ չեմ հրաժարուում, բայց ուզում եմ սպասել և
ամբողջ առատաձեռնութիւնս ցոյց տալ վիճակախաղի օրը: Այն
ժամանակ կը տեսնէք իմ չնորհքը:

—Շատ լաւ, բայց տեսէք, — և լսուեց ականյայտնի կեղծ
ծիծաղ:

Ընդունելութեան օրը փայլուն կերպով աջողել էր այս
անգամ և Աննա Իգնատիւֆլանն ինձում էր:

—Ինձ Միկան ասում էր, որ դուք այժմ զբաղւում էք
բանտերով: Ինձ համար այդ բոլորովին հասկանալի է, — ասում
էր նա նեխլիւղովին:—Միկան (իր հաստիկի մարդուն, Մալկե-
նիկովին էր նա այդպէս անուանում) կարող է շատ ուրիշ պա-
կասութիւններ ունենալ, բայց դուք հօ գիտէք, թէ որքան բարի
է նա: Այդ բոլոր թշուառ կալանաւորները նրա զաւակներն
են: Նա չի կարողանում ուրիշ կերպնայել նրանց վրայ: Il est
d'une bonté... (նրա բարութիւնը այն աստիճան է, որ)...

Նա կանգ առաւ, խօսք չը գտնելով իր ամուսնու bonté-ն

(բարութիւնը) արտայայտելու համար ու իսկոյն և եթ ժպտալով դիմեց մի կարմրակապոյտ ժապաւէններով զարդարուած ու խորշումած պառաւ կնոջ, որ ներս մտաւ այդ բոպէին:

Պօսելով այնքան, որքան պէտք էր, և այն աստիճան անբովանդակ, որ աստիճան նոյնպէս պէտք էր՝ վայելչութիւնը խանգարած չը լինելու համար, Նելլիւզովը վեր կացաւ ու մօտեցաւ Մասլեննիկովին:

— Ասա, խնդրեմ, կարող ես այժմ լսել եմ ասելիքը:

— Ա՛խ, հա՛ւ Ասա՛ տեսներ, ի՛նչ կայ:

— Գնանք այստեղ:

Նրանք մտան փոքրիկ եապօնական առանձնասենեակը ու նստեցին պատուհանի մօտ:

LVI

— Դէ այժմ je suis à vous (ես ձեր տրամադրութեան տակ եմ): Ծխել կ'ուզեմ: Բայց կայ, յանկարծ չ'աղտոտացնե՞ք այստեղ, — ասաց նա ու դնաց մոխրաման բերեց: — Դէ ասա՛ տեսներ:

— Ես երկու գործ ունեմ քեզ մօտ:

— Օհօ:

Մասլեննիկովի դէմքը մռայլ ու վհատ արտայայտութիւն ստացաւ: Բոլորովին անյայտացան ամենաչնչին հետքերն անգամ այն տրամադրութեան, որ յիշեցնում էր տիրոջ ձեռով աւանջատակերը քորուելու արժանացած չնիկի հրճուանքը: Հիւրասենեակից ձայներ էին լսուում: Մի կանացի ձայն ասում էր — jamais, jamais je ne croirais (երբէք, երբէք չեմ հաւատալ), իսկ միւս ծայրից մի առնական ձայն ինչ որ բան էր պատմում անդադար կրկնելով՝ la comtesse Voronzoff և Victor Apraksine (կոմսուհի Վօրօնցօվան և Վիկտօր Ապրակսինը): Երրորդ կողմից լսուում էր միմիայն ձայների աղմուկ ու ծիծաղ: Մասլեննիկովը ականջ էր դնում հիւրասենեակից եկող ձայներին. աւանջ էր դնում և Նելլիւզովը:

— Էլի նոյն կնոջ գործովն եմ եկել, — ասաց Նելլիւզովը:

— Հա, այն անմեղ դատապարտեալի: Գիտեմ, գիտեմ:

— Ես կը խնդրէի տեղափոխել նրան հիւանդանոց իբր աղախին: Ի՜նչ ասացին, որ այդ կարելի է:

Մասլեննիկովը չրթուները հուպ տուեց ու սկսեց մտածել:

— Դժուար թէ կարելի լինի, — ասաց նա: — Սակայն կը խորհրդակցեմ ու վաղը կը հեռագրեմ քեզ:

—Ինձ ասացին, որ այնտեղ այժմ շատ հիւանդներ կան և օգնականուհիներ են հարկաւոր:

—Լաւ, լաւ: Յամենայն դէպս քեզ իմաց կը տամ:

—Խնդրում եմ,—ասաց Նեխիււդօվը:

Հիւրասենեակից լսուեց ընդհանուր և մինչև անգամ բնական ծիծաղ:

—Վիկտորի բաներն է,—ասաց Մասլեննիկօվը, ժպտալով,
—սաստիկ սրախօս է, երբ որ քէֆը տեղն է լինում:

—Բացի այդ,—ասաց Նեխիււդօվը,—այս րոպէիս բանտում նստած են 130 հոգի միայն նրա համար, որ անցաթուղթերի ժամանակն անցել է: Մի ամիս է՝ պահում են նրանց այստեղ: Եւ նա պատմեց, թէ ինչու են պահում նրանց:

—Դու ինչպէս իմացար այդ բանը,—հարցրեց Մասլեննիկօվը, և նրա դէմքի վրայ յանկարծ երևաց անհանգստութեան ու դժգոհութեան արտայայտութիւն:

—Երբ որ գնացի մի մեղադրեալի տեսնելու, այդ մարդիկը չընապատեցին ինձ միջանցքում ու սկսեցին խնդրել...

—Ի՞նչ մեղադրեալի էիր գնացել տեսնելու:

—Մի գիւղացու, որին անմեղ տեղն են մեղադրում և որի համար ես պաշտպան հրաւիրեցի: Բայց բանը դրանումը չէ: Միթէ այդ բոլորովին անմեղ մարդիկը պահւում են բանտում միմիայն այն պատճառով, որ անցաթուղթերի ժամանակն անցել է, և...

—Այդ դատախազի գործն է,—դժկամութեամբ ընդհատեց նրա խօսքը Մասլեննիկօվը:—Այ ասում եմ՝ արագ ու արդար դատաստան: Դատախազի օգնականի պարտականութիւնն է այցելել բանտը և իմանալ, արդեօք օրինական պատճառով են պահւում այնտեղ կալանաւորները: Իսկ այդ պարոնները ոչինչ չեն անում, միմիայն վիճտ խաղալով են զբաղուած:

—Ուրեմն դու ոչինչ չես կարող անել,—մտայլ կերպով հարցրեց Նեխիււդօվը, յիշելով փաստաբանի այն խօսքերը, թէ փոխ-անհանգստեալ մեղքը դատախազի վրայ է գցելու:

—Ձէ, կ'անեմ: Ես իսկոյն և եթ կը տեղեկանամ:

—Վնասուող էլի ինքը կը լինի: C'est un souffre-douleur (կուճն ու կուլան միշտ նրա գլխին է ջարդւում),—լսւում էր հիւրասենեակից մի կնոջ ձայն, որ ակներևաբար բոլորովին անտարբեր էր վերաբերւում իր ասածին:

—Աւելի լաւ, ես այս էլ կը վերցնեմ,—լսւում էր միւս կողմից մի տղամարդու խաղուն ձայն և մի կնոջ խաղուն ծիծաղ, որ ինչ որ մի բան չէր տալիս նրան:

—Ձէ, չէ, անկարելի բան է,—ասում էր կանացի ձայնը:

—Այդպէս ուրեմն, ես կ'անեմ ինչ որ կարելի է,—կրկնեց Մասլեննիկովը, հանդգնելով պապիրոսը իր սպիտակ ձեռքով, որ զարդարուած էր փրորուղէ մատանիով,—այժմ գնանք տիկիններ ի մօտ:

—Հա, մի բան էլ,—ասաց Նեխլիւզովը, չը մտնելով հիւրասենեակը և կանգ առնելով դռան մօտ:—Ինձ ասացին, որ երէկ բանտում մի քանի մարդկանց մարմնական պատժի են ենթարկել: Ճիշտ է այդ:

Մասլեննիկովը կարմրեց:

—Ախ, այդ ես հարցնում: Ձէ, mon cher (սիրելիս), իսկապէս քեզ չը պէտք է թողնել, որ գնաս այնտեղ. ամէն բանով հետաքրքրուում ես: Գնանք, գնանք, Annette-ը (Աննէտը) կանչում է մեզ,—ասաց, բռնելով նրա թևից և դարձեալ արտայայտելով այնպիսի յուզմունք, ինչպէս այն կարեոր անձի ուշադրութիւնից յետոյ, բայց այս անգամ ոչ թէ ուրախ, այլ անհանգիստ յուզմունք:

Նեխլիւզովը դուրս կորդեց թեւ նրա թևից և, առանց մէկին բարեկեցութեամբ բան ասելու, մոռալ դէմքով անցաւ հիւրասենեակի միջով դահլիճը և յետոյ նախասենեակն ու փողոցը, առանց ուշք դարձնելու լաբէյներին, որոնք դուրս վազեցին նրան օգնելու:

—Ի՞նչ պատահեց նրան: Ի՞նչ արեցիր նրան,—հարցրեց Annette-ը ամուսնուց:

—Այդ à la française է (ֆրանսիական ձևով է),—ասաց մէկը:

—Ի՞նչ à la française, à la zoulou է այդ (զուլուսների ձևով է):

—Էհ, նա միշտ այդպէս է եղել:

Մէկը վեր ելաւ, մի նոր մարդ եկաւ և սկսեցին դարձեալ ձողողել,—հասարակութիւնը օգտուում էր Նեխլիւզովի միջնադէպից, իբրև խօսակցութեան յարմար նիւթից այդ օրուայ jour fixe-ի համար:

Մասլեննիկովին արած այցելութեան հետեւեալ օրը, Նեխլիւզովը նրանից ստացաւ հաստ, փայլուն և տոմանիչով ու կնիքներով զարդարուած թղթի վրայ հիանալի, հաստատուն ձեռքով գրուած մի նամակ, թէ նա արդէն բժշկին գրել է Մասլովային հիւանդանոց տեղափոխելու մասին և թէ հաւանօրէն Նեխլիւզովի ցանկութիւնը կ'իրագործուի: Ստորագրուած էր՝ «Բեզ սիրող քո աւագ ընկեր», և «Մասլեննիկով» ստորագրութեան պոչը երկարացրած էր զարմանալի ճարտար կերպով ու հաստատուն ձեռագրով:

— Յիմմար, — չը կարողանալով իրան զուգել, բաւական-
չեց Նեխիլուդովը, մանաւանդ այն պատճառով, որ զգում
էր, որ այդ «ընկեր» խօսքով Մասլեննիկովը ուզել էր պատիւ
անել իրան, այսինքն չը նայելով, որ նա շատ կարևոր մարդ էր
համարում իրան, բայց ուզել էր, եթէ ոչ չոյել Նեխիլուդովի ինք-
նասիրութիւնը, գոնէ ցոյց տալ, որ ինքը այնուամենայնիւ շատ
էլ չի գոռոզանում իր վեհութեամբ, այլ պատրաստ է իրան նրա
ընկերը անուանել:

LVII

Ամենատոլորական և ամենատարածուած նախապաշար-
մունքներից մէկն այն է, թէ իւրաքանչիւր մարդ ունի իր
որոշ յատկութիւնները, այսինքն բարի է, չար է, խելօք է,
յիմար է, եռանդոտ է, թմրած է և այլն: Մարդիկ այդպէս
չեն լինում: Մենք այս կամ այն մարդու մասին կարող
ենք ասել, թէ նա աւելի յաճախ բարի է լինում, քան չար,
խելօք, քան յիմար, եռանդուն, քան թմրած, և ընդհակա-
ռակը. բայց ճիշտ չի լինի, եթէ մենք մի մարդու մասին
ասենք, թէ նա միշտ բարի է լինում կամ խելօք, իսկ մի
ուրիշի մասին, թէ նա միշտ չար է լինում կամ յիմար: Սա-
կայն մենք միշտ այդպէս ենք բաժանում մարդկանց: Եւ ան-
հիմն կերպով: Մարդիկ գետերի նման են. բոլոր գետերի մէջ
էլ ջուրը միատեսակ է և ամենուրեք միևնոյնը, բայց ամեն մի
գետ լինում է երբեմն նեղ, երբեմն արագընթաց, երբեմն լայն,
երբեմն դանդաղահոս, երբեմն մաքուր, երբեմն սառը, երբեմն
պղտոր, երբեմն տաք: Այդպէս էլ մարդիկ: Իւրաքանչիւր մարդ
կրում է իր մէջ մարդկային բոլոր յատկութիւնների սաղմերը
և արտայայտում է երբեմն այս, երբեմն այն յատկութիւնները
ու յաճախ բոլորովին նման չէ լինում ինքն իրան, մնալով սա-
կայն միշտ միևնոյնը և պահպանելով իր ինքնութիւնը: Կան
մարդիկ, որոնց մէջ այդ փոփոխութիւնները սաստիկ խիտ են
լինում: Այդպիսի մարդկանցից էր և Նեխիլուդովը... Այդ փոփո-
խութիւնները առաջանում էին նրա մէջ և ֆիզիկական, և հոգե-
կան պատճառներից: Այդպիսի մի փոփոխութիւն պատահեց նրա
մէջ և այժմ:

Այն հանդիսաւոր տրամադրութիւնը և վերածնութեան
հրճումները, որ նա զգում էր դատից և Կատիւշայի հետ ունե-
ցած առաջին տեսակցութիւնից յետոյ, բոլորովին անցել էր
վերջին տեսակցութիւնից յետոյ, փոխարինւելով երկիւղի,
նոյն իսկ զգումների զգացմունքով դէպի Մասլովան և պարտա-

կանութեան բռնադբօսիլ գիտակցութեամբ։ Նա վճռել էր չը թողնել նրան, չը փոխել նրա հետ ամուսնանալու վճիռը, եթէ միայն նա ցանկանայ այդ, բայց այդ ծանր էր նրա համար և տանջում էր նրան։

Մասլեննիկովին արած այցելութեան երկրորդ օրը նա դարձեալ գնաց բանտը Մասլովային տեսնելու։

Բանտապետը թոյլ տուեց տեսնուել, բայց ոչ գրասենեակում և ոչ փաստաբանական առանձնասենեակում, այլ կանանց բժշանմուտքի այցելարանում։ Չը նայելով իր բարեհոգութեանը, բանտապետը այս անգամ աւելի զուսպ էր Նեխլիւզովի հետ, քան առաջ. ակներկաբար Մասլեննիկովի հետ խօսածների հետեանքը այն էր եղել, որ բանտապետը պատուէր էր ստացել աւելի զգոյշ լինել այդ այցելուի հետ։

— Տեսնուել կարելի է, — ասաց բանտապետը, — բայց փողի վերաբերմամբ, խնդրեմ, այնպէս արէք, ինչպէս անցեալ անգամ առաջարկեցի... Իսկ ինչ վերաբերում է նրան հիւանդանոց տեղափոխելուն, որի մասին նորին գերազանցութիւնը գրել էր, այդ կարելի է անել. բժիշկն էլ համաձայն է։ Բայց ինքը չի ուզում, ասում է, չառ հարկաւորս է մուռտառների ամանները թափեմ... Չէք իմանում, իշխան, թէ ինչ տեսակ մարդիկ են սրանք, — աւելացրեց նա։

Նեխլիւզովը ոչինչ չը պատասխանեց, այլ խնդրեց, որ թոյլ տան տեսնուել նրա հետ։ Բանտապետը պատուիրեց վերակացուին առաջնորդել Նեխլիւզովին, և Նեխլիւզովը, հետեւելով նրան, մտաւ կանանց դատարկ այցելարանը։

Մասլովան արդէն այնտեղ էր և դուրս եկաւ ցանցապատի յետերից՝ հանդարտ ու երկչոտ։ Նա բոլորովին մօտեցաւ Նեխլիւզովին և նրա կողքովը նայելով, ասաց կամացուկ.

— Ներեցէք ինձ, Դմիտրիյ Իվանովիչ, ես վատ բաներ ասացի երէկ չէ միւս օրը։

— Ոչ թէ ես պէտք է ներեմ ձեզ... սկսեց Նեխլիւզովը։

— Բայց էլի լաւ կ'անէք, ինձնից ձեռք աչէք, — աւելացրեց նա, և նայեց Նեխլիւզովին սաստիկ շլած աչքերով, որոնց մէջ նա դարձեալ նկատեց լարուած ու չար արտայայտութիւն։

— Ինչո՞ւ ձեռք աչեմ ձեզանից։

— Այնպէս։

— Ինչո՞ւ այնպէս։

Մասլովան նայեց նրան, ինչպէս նրան թուաց, դարձեալ նոյն չար հայեացքով։

— Որ այդպէս է, լսէք, — ասաց նա։ — Ինձնից ձեռք աչէք, հաստատ խօսք եմ ասում ձեզ։ Չեմ կարող։ Բոլորովին թողէք

այդ բանը, — ասաց նա դողդոջուն չրթունքներով ու լռեց: — Ճիշտ եմ ասում: Կախուեմ լաւ է, քան այդ:

Նեխլիւզովը զգում էր, որ նրա այդ մերժման մէջ կար ատելութիւն դէպի ինքը, կար չը մոռացուած քէն, բայց կար և մի ուրիշ — լաւ ու լուրջ բան: Այն հանգամանքը, որ Մասլովան բոլորովին հանգիստ վիճակում կրկնեց իր առաջնական մերժումը, միանգամից չքացրեց Նեխլիւզովի հոգու մէջ նրա բոլոր կասկածները և վերադարձրեց նրա նախկին լուրջ, հանգիստաւոր և խանդաղատ տրամադրութիւնը:

— Կատիւ չա, ինչ որ ասացի, հիմա էլ ասում եմ, — արտասանեց նա սաստիկ լուրջ կերպով: — Ես խնդրում եմ քեզինից, որ իմ կիներ դառնաս: Եթէ դու չես ուզում և քանի որ չես ուզենայ, ես էլի այնպէս, ինչպէս առաջ, այնտեղ կը լինեմ, ուր դու կը լինես, և կ'երթամ այնտեղ, ուր քեզ կը տանեն:

— Այդ ձեռք գիտենալու գործն է. ես էլ ոչինչ չեմ ասի, — ասաց Մասլովան և նորից չրթունքները դողացին:

Նեխլիւզովը էլ լուռ էր մնում, լեզուն չէր գորում խօսել:

— Ես այժմ գնում եմ գիւղը, իսկ յետոյ կ'երթամ Պետերբուրգ, — ասաց նա վերջապէս ոյժերը հաւաքելով: — Աշխատելու եմ ձեռք, մեր գործի համար, և Աստուծով, յոյս ունեմ, որ կը փոխեն դատաւճիւրը:

— Փոխեն, չը փոխեն միևնոյնն է: Այդ բանի համար եթէ արժանի չեմ այդ պատժին, ուրիշ բանի համար արժանի եմ... ասաց Մասլովան, և Նեխլիւզովը նկատեց, թէ ինչ մեծ ճիգ գործ դրեց նա արտասուքը զսպելու համար: — Հա, Մենշովին տեսաք, — հարցրեց նա յանկարծ, յուզմունքը ծածկելու համար: — Ճիշտ է, որ նրանք անմեղ են, չէ:

— Այո, կարծում եմ:

— Շատ հիանալի պատու է, — ասաց Մասլովան:

Նեխլիւզովը պատմեց նրան, ինչ որ իրան ասել էր Մենշովը, ու հարցրեց, արդեօք բան պէտք չէ նրան. նա պատասխանեց, թէ ոչինչ պէտք չէ:

Նրանք նորից լռեցին:

— Իսկ հիւանդանոցի մասին, — յանկարծ ասաց Մասլովան, նայելով նրան իր շիւ հայեացքով, — եթէ ուզում էք, կ'երթամ, ու օղի էլ չեմ խմի...

Նեխլիւզովը լուռ նայեց նրա աչքերին: Նրա աչքերը ժղպտում էին:

— Շատ լաւ է այդ, — կարողացաւ միայն ասել Նեխլիւզովը:

«Այո, այո, բոլորովին ուրիշ մարդ է այժմ», մտածում էր Նեխլիւզովը, որի մէջ նախկին կասկածներից յետոյ դարձնեց

մի բոլորովին նոր զգացմունք, որ առաջ երբեք չէր զգացել,— հաւատ, որ սէրը անյաղթելի է:

Այդ տեսակցութիւնից յետոյ վերադառնալով իրանց դար-
շահոտ սենեակը, Մասլովան հանեց խալաթը ու նստեց իր տախ-
տի վրայ, ձեռները կախ գցելով ծնկների վրայ: Սենեակում
կային միմիայն թոքախտաւորը, Վլադիմիրսկայան իր ծծկեր
երեխայով, պառաւ Մենշովան և պահապանուհին երկու երե-
խաներով:

Տիրացուի աղջկան երէկ հիւանդանոց էին ուղարկել,
վճռելով, որ նա հոգեկան հիւանդ է: Իսկ մնացեալ բոլոր կա-
նայք գնացել էին լուացք անելու: Պառաւը տախտի վրայ պառ-
կած՝ քնած էր. երեխաները միջանցքումն էին, ուր տանող դու-
ռը բաց էր: Վլադիմիրսկայան, երեխան գրկին, և պահապանու-
հին, որ մատները արագ-արագ շարժելով անդադար գործում
էր ձեռքի գիւլպան, մօտեցան Մասլովային:

— Հը, տեսնուեցիք,— հարցրեցին նրանք:

— Ի՞նչ ես լաց լինում,— ասաց պահապանուհին:— Ամենից
աւելի պէտք է աշխատես սիրտդ կտրիճ պահել: Ա՛խ, Կատիւխա: Դէ,
պատմի, տեսնե՛ք,— ասաց նա, արագ-արագ շարժելով
մատները:

Մասլովան պատասխան չէր տալիս:

— Իսկ մերոնք գնացել են լուացք անելու: Ասում են, այ-
սօր շատ ողորմութիւն են բերել,— ասաց Վլադիմիրսկայան:

— Ֆինանչկա, ուր ես գնացել, հասել, չար Յուլիանոս, —
գոռաց պահապանուհին դռան միջով, ու միւրեքից մէկը հանելով
և կծիկի ու գիւլպայի մէջ խրելով, դուրս գնաց միջանցքը:

Այդ միջոցին միջանցքից լսուեց ոտնաձայն ու կանաչի
խօսակցութիւն, և մի բոպէ անցած ներս մտան այդ սենեակի
կաքանաւորուհիները, բոքիկ ոտներին բանտային հողաթափներ
հագած և իւրաքանչիւրի ձեռքին մի-մի, իսկ ոմանց ձեռքին
նոյն իսկ երկ-երկու հաց: Ֆեդօսեան իսկոյն և եթ մօտեցաւ
Մասլովային:

— Հը, բանդ հօ վատ չի,— հարցրեց Ֆեդօսեան, սիրագին
կերպով նայելով Մասլովային իր ջինջ, կապուտակ աչքերով:—
Այս էլ մեր թէյի համար,— աւելացրեց նա, ձեռքի հացերը դար-
ժելով դարակի վրայ:

— Հը, պսակւո՞ւմ է, թէ՞ միտքը փոխել է,— հարցրեց Կօ-
րաբլեովան:

— Չէ, միտքը չի փոխել, բայց ես չեմ ուզում,— պատաս-
խանեց Մասլովան.— իրան էլ այդպէս ասացի:

—Այ քեզ յիմար կնիկ,—ասաց Կօրաբլեօվան իր թաւ ձայնով։

—Մի բան որ միասին չեն ապրելու, էլ ինչ ցաւ ու կրակի համար պէտք է պսակուեն,—հարցրեց Ֆեդօսեան։

—Քո մարդդ հօ քեզ հետ գնում է Սիրիբ,—առարկեց պահապանուհին։

—Մեր բանն ուրիշ է, մենք պսակուած ենք,—ասաց Ֆեդօսեան։—Իսկ նա ինչո՞ւ պէտք է պսակուի, քանի որ չի ապրելու հետը։

—Այ քեզ յիմար։ Ինչո՞ւ Ախր չէ որ եթէ նա պսակուի հետը, ոսկու մէջին կը լըւըւացնի։

—Նա ասաց՝ ուր որ քեզ ուղարկեն, ես էլ յետեիցդ կը գամ,—ասաց Մասլօվան։—Կ'ուզի գայ, կ'ուզի չը գայ։ Ես խընդրողը չեմ։ Հիմա գնում է Պետերբուրգ իմ գործի համար աշխատելու։ Այնտեղ բոլոր մինիստրները բարեկամ են գալիս նրան, —շարունակեց նա,—բայց էլի ինձ հարկաւոր չի նա։

—Յայտնի բան է,—յանկարծ համաձայնեց նրա հետ Կօրաբլեօվան, իր տոպրակը դատարկելով և ակներևաբար ուրիշ բանի մասին մտածելով։—Հը, օղի խմում ենք, թէ չէ։

—Ես՝ չէ,—պատասխանեց Մասլօվան։—Դուք խմեցէք։

Վերջ առաջին մասի։

Երկու շաբաթից յետոյ կարող էր գործը քննուել սենատում, և Նեխլիւզովը մտադիր էր այդ ժամանակ գնալ Պետերբուրգ ու, եթէ սենատում գործը անաջող անցնէր, խնդիրք տալ Բարձրագոյն անունով, ինչպէս խորհուրդ էր տուել խոնդիրքը գրող փաստաբանը: Եթէ վճռաջինջ դանդաւոր անհետեւանք թողնուէր, որ, փաստաբանի կարծիքով, շատ հնարաւոր էր, որովհետեւ վճռաջինջ առիթները շատ թոյլ էին, տաժանապարտների այն խումբը, որի մէջ գտնուում էր և Մասլովան, կարող էր Սիբիր ուղեորուել յունիսի սկիզբներին, ուստի Նեխլիւզովը այժմ և եթ պէտք է գնար գիւղերը իր գործերը կարգադրելու, որպէս զի պատրաստ լինէր Մասլովայի հետ գնալ Սիբիր,—մի բան, որ հաստատ վճռել էր նա:

Ամենից առաջ Նեխլիւզովը գնաց Կուզմինսկոյէ գիւղը, ուր գտնուում էր նրա ամենամօտիկ մեծ սևահող կալուածը, որ նրա եկամուտի գլխաւոր աղբիւրն էր: Նա երեխայ ու պատանի հասակում ապրել էր այդ կալուածում, այնուհետեւ արդէն չափահաս ժամանակը երկու անգամ եղել էր այնտեղ և մի անգամ մօր խնդիրքով տարել էր այնտեղ մի գերմանացի կառավարիչ, որի հետ ստուգել էր այնտեղի տնտեսութիւնը, այնպէս որ նրան վաղուց յայտնի էին այդ կալուածի վիճակը և գիւղացիների դէպի գրասենեակը, այսինքն դէպի կալուածատէրը ունեցած յարաբերութիւնները: Գիւղացիների յարաբերութիւնները կալուածատիրոջ վերաբերմամբ այնպէս էին, որ գիւղացիները լիովին կախուած էին գրասենեակից: Նեխլիւզովը գիտէր այդ բանը ուսանողութեան ժամանակից, ան ժամանակից, երբ նա դաւանում ու քարոզում էր Հէնրի Զօրջի հայեացքները և երբ այդ հայեացքների հիման վրայ հօրական հողը տուեց գիւղացիներին: Ճիշտ է, զինուորական ծառայութիւնից յետոյ, երբ նա սովորել էր ծախսել տարին մօտ 20 հազար ռուբլի, այդ բոլոր հայեացքները դադարել էին նրա կեանքի համար պարտադիր լինելուց ու մոռացուել, և նա ոչ միայն երբեք հարց չէր

տալիս իրան, թէ որտեղից են ստացուում այն փողերը, որ մայրը տալիս էր իրան, այլ և աշխատում էր չը մտածել այդ մասին, բայց մօր մահը, ստացած ժառանգութիւնը և իր գոյքի, այսինքն հողի մասին կարգադրութիւններ անելու անհրաժեշտութիւնը նորից զարթեցրին նրա համար դէպի հողային սեփականութիւնը ունեցած վերաբերմունքի հարցը։ Մի ամիս առաջ Նեխիլիւզօվը անշուշտ կ'ասէր ինքն իրան, թէ իր ուժից վեր է փոփոխել եղած կարգերը և թէ ինքը չէ կառավարում կալուածը ու աւել կամ պակաս կը հանգստանար, ապրելով կալուածից հեռու ու ստանալով նրա եկամուտները։ Իսկ այժմ նա վճռեց, որ թէև ինքը գնալու է Սիբիր և բարդ ու դժուար յարաբերութիւններ է ունենալու բանտային աշխարհի հետ, որի համար նրան անհրաժեշտ է հասարակական դիրք և մանաւանդ փող, բայց և այնպէս չէ կարող այդ գործը թողնել իր առաջուայ դրութեան մէջ, այլ պէտք է, ի վնաս իր, փոխի այդ դրութիւնը։ Դրա համար նա վճռեց, որ այսուհետև ինքն իր հաշուով չի մշակի իր հողերը, այլ էժան գնով կը տայ գիւղացիներին, հնարաւորութիւն տալով նրանց անկախ լինել կալուածատէրից։ Յաճախ, հողատէրերի դրութիւնը համեմատելով ճորտատէրերի հետ, Նեխիլիւզօվը՝ հողը գիւղացիներին կապալով տալը, փոխանակ վարձու մարդկանցով մշակելու, նմանեցնում էր այն բանին, որ անում էին ճորտատէրերը կոռուորութիւնը փոխարինելով տուրքով։ Դրանով հարցը չէր լուծուում, բայց այդ մի քայլ էր դէպի նրա լուծումը. այդ փոխանցումն էր մարդատիրութեան շատ կոպիտ ձևից դէպի նուազ կոպիտ ձևը։ Այդպէս էլ վճռել էր նա վարուել։

Կէսօրի մօտ էր, երբ Նեխիլիւզօվը հասաւ Կուզմինսկոյէ գիւղը։ Աշխատելով ամեն կողմից պարզութիւն մտցնել իր կեանքի մէջ, նա չէր հեռագրել, որ կալուածից սեփական կառք ուղարկեն, այլ կայարանում լծել տուեց մի երկձի սուրհանդակային կառք։ Կառապանը, որ անթև բաձկոն հագած ու մէջքիցը ներքև ծալքերի վրայով գօտիկը կապած մի ջահէլ տղայ էր, սուրհանդակային կառապանների սովորութեամբ կողքահան էր նստել իր տեղում և մեծ ախորժակով խօսում էր աղայի հետ, մանաւանդ այն պատճառով, որ նրանց խօսելու ժամանակ փչացած ու կաղ սպիտակ միջինեկ ձին և նիհար ու ծանրաշունչ կողքի ձին կարող էին քայլելով գնալ, մի բան, որ նրանք սաստիկ ցանկանում էին միշտ։

Կառապանը պատմում էր Կուզմինսկոյէ կալուածի կառավարչի մասին, չիմանալով, որ կալուածատիրոջ հետ է խօսում։ Նեխիլիւզօվը կամաւ չասաց նրան այդ։

— Զօռ գերմանացի է, — ասում էր նա, կիսով չափ դարձած դէպի Նեխլիւզովը և երբեմն ներքեից, երբեմն վերեից բռնելով մտրակի երկար կոթը, — ասպէս երեք շէկ ձի է առել, որ երբ լծում է ու իր աղջիկ պարոնի հետ նստում է կառքը — մարդու քէֆ է գալիս: Զմեռը, Ծննդեան տօներին, տօնածառ կար մեծ տանը, ես էլ հիւրեր բերեցի. շատ լաւ զարդարուած էր: Ամբողջ նահանգում այդպէս տօնածառ չէր գտնուի: Այնքան փող է գոփել, որ էլ ասել չի լինի: Ինչու չի գոփի, ամեն բան իր ձեռքին է: Ասում են, լաւ կալուած է առել:

Նեխլիւզովը կարծում էր, որ ինքը բոլորովին անտարբեր է վերաբերւում այն բանին, թէ ինչպէս է գերմանացին կառավարում իր կալուածը ու օգտւում նրանից: Բայց երկարիրան կառապանի պատմածը անախորժ էր նրան: Նա սքանչանում էր օրուայ հիանալի եղանակով, խիտ ու մթնդող ամպերով, որոնք երբեմն ծածկում էին արևի երեսը, և դաշտերով, որոնց վրայ ձախրում էին արտուաներ, և անտառներով, որոնք վերեւից և ներքեից արդէն պատած էին թարմ դալարով, և մարգագետիններով, որոնց վրայ արդէն բաց էին թողնուած հօտերն ու ձիերը, և արտերով, որոնց մէջ երևում էին հերկողները, և յանկարծ նա յիշում էր որ ինչ որ անախորժ բան կայ, և երբ հարցնում էր ինքն իրան՝ թէ ինչ է այդ անախորժ բանը, մտաբերում էր կառապանի պատմածը, թէ ինչպէս է գերմանացին կառավարում Կուզմինսկոյէ կալուածը:

Կուզմինսկոյէ հասնելով և սկսելով գործերով զբաղուել, Նեխլիւզովը մոռացաւ այդ անախորժ զգացմունքը:

Աչքի անցնելով հաշուեմատեանները և խօսելով գործակատարի հետ, որ միամտօրէն բացատրում էր նրան այն բանի շահաւտութիւնը, որ գիւղացիները սակաւահող են և նրանց հողաբաժինները չըջպատուած են կալուածապատկան հողերով, Նեխլիւզովը աւելի ևս հաստատ մտադրուեց վերջ տալ սեփական տնտեսութեան և ամբողջ հողը տալ գիւղացիներին: Հաշուեմատեաններից ու գործակատարի խօսակցութիւնից նա իմացաւ, որ, ինչպէս և ստաջ, լաւագոյն վարելահողի երկու երրորդականը մշակւում էր սեփական մարդկանցով և կատարելագործուած գործիքներով, իսկ մի երրորդականը տրւում էր գիւղացիներին մշակելու՝ օրավարին հինգ ռուբլի վարձով, այսինքն հինգ ռուբլով գիւղացին պարտաւորւում էր երեք անգամ վարել, երեք անգամ տափանել և ցանել մի օրավար տեղ, յետոյ գերանդիով հնձել ու կապել կամ մանգաղով հնձել և կրել կալը, այսինքն այնքան բան անել, որ կամաւոր էժան վարձով կը նստէր ամենաքիչը տաս ռուբլի օրավարին: Իսկ այն բաների

համար, ինչ որ գիւղացիներին էր պէտք, նրանք վճարում էին գրասենեակին աշխատանքով ամենաթանգ գներով: Նրանք աշխատում էին, որպէս զի փոխարէնը օգտուեն մարգագետիններից, անտառից և գետնախնձորի կանաչից, և համարեա բոլորն էլ պարտք էին գրասենեակին: Այդպէս, այն հանդերից, որոնք գիւղացիներին կապալով էին տրուում, ամեն օրավարից այնքան էին վերցնում, որ չորս անգամ աւելի էր, քան կարող էին ստանալ այդ հողերի գնից, հինգ տոկոս հաշուելով:

Այդ բոլորը Նեխիւղօվը առաջ էլ գիտէր, բայց այժմ նրան նոր էր թւում, և նա զարմանում էր, թէ ինչպէս էին կարողանում ինքը և իր դրութեան մէջ գտնուող միւս բոլոր մարդիկ՝ չը տեսնել այդպիսի յարաբերութիւնների ամբողջ աննօրմալութիւնը: Կառավարչի առաջ բերած պատճառաբանութիւնները, թէ իրանց բոլոր անասուններն ու գործիչները բոլորովին զուր կը կորչեն, որովհետև անկարելի կը լինի ծախել նոյն իսկ իրանց արժէքի քառորդ գնով, թէ գիւղացիները կը փչացնեն հողը, և թէ առհասարակ Նեխիւղօվը ահագին կորուստ կ'ունենայ հողը գիւղացիներին կապալով տալով, միայն աւելի ևս հաստատում էին Նեխիւղօվի մտքում այն համոզմունքը, որ նա լաւ բան է անում՝ հողը գիւղացիներին յանձնելով և ինքն իրան զրկելով եկամուտների մի մեծ մասից: Նա վճռեց այդ գործը վերջացնել հէնց այժմ, նախ քան կալուածից հեռանալը: Ինչ վերաբերում է ցանած հացահատիկները հաւաքելուն ու ծախելուն, հողագործական անասուններն ու գործիչները և անպէտք շինութիւնները վաճառելուն, այդ բոլորը կառավարչը պէտք է անէր նրա գնալուց յետոյ: Իսկ այժմ նա ինչդեց կառավարչից հետեւալ օրը ժողովի հրաւիրել Կուզմինսկոյէ կալուածի հողերով չըջապատուած երեք գիւղերի բնակիչներին, որպէս զի նրանց յայտնէր իր գիտաւորութիւնը և պայմանաւորուէր կապալագնի մասին:

Սխորժելի գիտակցութեամբ, որ ինքը հաստատ էր մնացել իր վճռին, չը նայելով կառավարչի առաջ բերած պատճառաբանութիւններին, և որ պատրաստ էր զոհողութիւն անել գիւղացիների օգտին, Նեխիւղօվը դուրս եկաւ գրասենեակից և, մտածելով առաջիկայ գործի մասին, սկսեց չըջել տան չորս կողմը, ծաղկանոցներում, որոնք բարձիթող էին արուած այս տարի (ծաղկանոց կար միայն կառավարչի տան առաջ), լապտենիս խաղալու տեղում, որտեղ սկսել էր եղերդակ բուսնել, և լօրինների ծառուղիում, ուր նա սովորաբար գնում էր սիգար ծխելու և ուր երեք տարի առաջ նրա հետ կօքէտութիւն էր անում իրանց մօտ հիւր եկած սիրունիկ Կիրիմովան: Մտքում

ամփոփ կերպով կազմելով այն ճառը, որ միւս օրը ասելու էր գիւղացիներին, ներխուժօվը գնաց կառավարչի մօտ և, թէյ խմելիս մի անգամ էլ քննադատելով նրա հետ այն հարցը, թէ ինչպէս պէտք է ծախել, վերջացնել ամբողջ տնտեսութիւնը, նա մտաւ մեծ տան այն սենեակը, որ մշտապէս յատկացրած էր հիւրերին և այժմ պատրաստուած էր իր համար, բոլորովին հանգիստ և գոհ այն բարի գործից, որ ինքը պատրաստուած էր անել գիւղացիների համար:

Այդ փոքրիկ ու մաքուր սենեակում, որ զարդարուած էր վեներտիկ տեսարանների նկարներով և երկու պատուհանների արանքին կախուած մի մեծ հայելիով, դրուած էր մի զսպանաւոր մահճակալ և մի փոքրիկ սեղան՝ վրան մի շին ջուր, մի տուփ լուցիկ և մի ճրագմարիչ: Հայելու մօտի մեծ սեղանի վրայ դրուած էր նրա պայուսակը, որ բաց էր և մէջին երևում էին նրա նէսէսերը և հետը վերցրած գրքերը,—մէկը ուսերէն՝ յանցաւորութեան օրէնքների ուսումնասիրութեան փորձ, մէկը գերմաներէն նոյն հարցի մասին և մէկն էլ անգլիերէն: Նա վերցրել էր այդ գրքերը, որպէս զի գիւղերը չըջելիս կարդար ազատ ընթացներին, բայց այժմ, նայելով նրանց, նա զգաց, որ ինքը չատ հեռու է այդ հարցերից: Այժմ բոլորովին ուրիշ լան էր զբաղեցնում նրան:

Սենեակի մի անկիւնում դրուած էր մի հին բազկաթոռ, կարմիր փայտից ու դրուագազարդ, և այդ բազկաթոռը, որ առաջ դրուած էր նրա մօր ննջարանում, յանկարծ բոլորովին անսպասելի զգացմունք զարթեցրեց նրա սրտում: Նա սկսեց յանկարծ սաստիկ ափսոսալ և՛ տանը, որ աւերուելու էր, և՛ պարտէզին, որ անխնամ էր թողնուելու, և՛ անտառներին, որոնց ծառերը կտրատվելու էին, և այն բոլոր գոմանոցներին, ախտաւորներին, գործիքների սրահներին, մեքենաներին, ձիերին ու կովերին, որոնց ձեռք բերելը և պահպանելը այնքան ջանք էր նստել, թէպէտ և ոչ իրան: Առաջ նրան շատ հեշտ էր թւում հրաժարուել այդ բոլորից, բայց այժմ նա ափսոս էր զգում ոչ միայն այդ բաների, այլ և հողի համար ու եկամուտի կէսի համար, որ կարող էր այնքան պէտք գալ այժմ: Եւ իսկոյն և եթ նրա գլխում երևան եկան դատողութիւններ, որոնցով դուրս էր գալիս, որ անխոհեմ բան է և պէտք չէ հողը գիւղացիներին տալ ու սեփական տնտեսութիւնը ոչնչացնել:

«Ես հողատիրութիւն չը պէտք է անեմ: Իսկ եթէ հողատիրութիւն չանեմ, չեմ կարող պահպանել այս ամբողջ տնտեսութիւնը: Բացի դրանից, ես այժմ գնալու եմ Սիբիր, ուստի

և ոչ տունս, ոչ կալուածս ինձ պէտք չեն», ասում էր մի ձայն:
«Այդ բոլորը ճիշտ է,—ասում էր մի ուրիշ ձայն,—բայց, նախ,
ամբողջ կեանքդ հօ Սիրիբրում չես անցնելու: Իսկ եթէ պսակուես,
կարող ես երեխաներ ունենալ: Եւ ինչպէս կարգին ես ստացել
կալուածը ծնողներիցդ, այնպէս էլ պէտք է թողնես զաւակնե-
րիդ: Մարդս պարտականութիւններ ունի դէպի հողը: Ուրիշնե-
րին տալ, ոչնչացնել ամեն ինչ—չատ հեշտ է, իսկ ձեռք բերել այդ
բոլորը՝ շատ դժուար: Եւ, որ գլխաւորն է, դու պէտք է կշռա-
դատես քո կեանքը և վճռես, թէ ինչ ես դառնալու, և դրա հա-
մեմատ տնօրինես սեփականութիւնդ: Վերջապէս, արդեօք իսկ
և իսկ խղճով ու անկեղծօրէն ես վարւում այդպէս, թէ այդպէս
եւ անում, որ մարդիկ տեսնեն ու դու պարծենաս նրանց ա-
ռաջ»,—հարցնում էր ինքն իրան Նեխլիւզովը և չէր կարողա-
նում չը խոստովանել, որ իր վճռի վրայ մեծ ազդեցութիւն ու-
նէր այն հանգամանքը, թէ ինչ են ասելու նրա մասին ու-
րիշները: Եւ որքան աւելի էր նա մտածում, այնքան աւելի
ու աւելի հարցեր էին ծագում նրա մէջ և աւելի ու աւելի
անլուծելի էին դառնում հարցերը: Այդ մտքերից ազա-
տուելու համար նա պառկեց սառը անկողնի մէջ և ու-
զում էր քնել, որպէս զի վաղը թարմ գլխով վճռէր այն
հարցերը, որոնց մէջ մոլորուել էր այժմ: Բայց եր-
կար չէր կարողանում քնել. բաց պատահաններով՝ զով ոգի
ու լուսնի շողքերի հետ ներս էր թափանցում գորտերի կոկոռը,
մէջ ընդ մէջ սոխակների կլկլոցի ու սուլոցի հետ, որոնք մեծ
թուով գեղգեղում էին հեռում, ծառաստանում, իսկ մէկը՝ մօ-
տիկ, պատուհանի տակ, փթթած եղրեանի թփում: Ականջ
դնելով գորտերին ու սոխակներին, Նեխլիւզովը յիշեց բանտա-
պետի աղջկայ դաշնակահարութիւնը. յիշելով բանտապետին,
յիշեց Մասլովային և այն, թէ ինչպէս նրա շրթունքներն էլ դող-
դողում էին գորտերի կոկոռի պէս, երբ նա ասում էր. «դրա-
նից բոլորովին ձեռք քաշեցէք»: Յետոյ գերմանացի կառավարիչը
սկսեց դնալ ներքև դէպի գորտերի կողմը: Պէտք էր նրան չը
թողնել, բայց նա ոչ միայն իջաւ, այլ և դարձաւ Մասլովա ու
սկսեց յանդիմանել նրան. «Յս տաժանապարտ եմ, իսկ դու իշ-
խան»: «Չէ, տեղի չը պէտք է տամ»,—մտածեց Նեխլիւզովը և
սթափուեց ու հարցրեց ինքն իրան.—Արդեօք լաւ եմ անում,
թէ վատ Չը գիտեմ, վաղը կ'իմանամ»: Ու ինքն էլ սկսեց իջնել
դէպի այն կողմը ուր իջաւ կառավարիչ—Մասլովան, և այն-
տեղ ամեն ինչ վերջացաւ:

II

Միւս օրը Նեխիլեզօվը զարթնեց առաւօտեան ժամի 9-ին: Գրասենեակի ջահէլ ծառայողը, որ սպասաւորութիւն էր անում աղային, լսելով, որ նա տեղերում շարժւում է, ներս բերեց նրա կօշիկները, որոնք այնքան փայլուն էին, որքան երբէք չէին եղել, և աղբիւրի սառ ու վճիտ ջուր, ու ասաց, որ գիւղացիները հաւաքւում են: Նեխիլեզօվը, սթափուելով, վայր թաւ անկողնից: Այն ափսոսանքը, որ նա զգում էր երէկ՝ հողը գիւղացիներին տալու և տնտեսութիւնը ոչնչացնելու պատճառով, չքացել էր անհետ: Նա զարմանալով էր յիշում այդ զգացմունքը և սկսեց շտապով հագնուել, ուրախանալով և ակամայ հպարտութիւն զգալով իր անելիք գործի պատճառով: Նրա օճենակի լուսամուտից երևում էր lawn-tennis-ի եղբրդակով ծածկուած հրապարակը, ուր, կառավարչի ցուցմունքով, հաւաքւում էին գիւղացիները: Զուր չէր, որ գորտերը կռկում էին իրիկուանից: Եղանակը մռայլ էր: Առաւօտից՝ հանդարտ, անքամի, տաք անձրև էր գալիս, կաթիլ-կաթիլ կախ ընկնելով տերնների, ճիւղերի ու խոտերի վրայ: Պատուհանում, բացի դալարի հոտից, զգացւում էր անձրևի պապակող հողի հոտ: Շորերը հագնելիս Նեխիլեզօվը մի քանի անգամ դուրս նայեց լուսամուտից՝ տեսնելու, թէ ինչպէս են հաւաքւում գիւղացիները: Նրանք մէկ-մէկ մօտենում էին, բարեւում էին ամենքին ու շուրջանակի կանգնում և, ձեռնափայտերի վրայ յենուելով, խօսում էին իրար հետ: Տոռղ ու մկանոտ կառավարիչը, բարձր ու կանաչ օճիքով և անագին կոճակներով կարճ պիջակը հագին, եկաւ ասաց Նեխիլեզօվին, որ բոլոր գիւղացիները հաւաքուել են արդէն, բայց ոչինչ, նրանք կը սպասեն, թող նա խմի առաւօտուայ սուրճը կամ թէյը,—երկուսն էլ պատրաստ են:

—Չէ, թէյն ու սուրճը թող մնայ յետոյ, այժմ պէտք է գնալ նրանց մօտ,—ասաց Նեխիլեզօվը, իր համար բոլորովին անսպասելի կերպով երկչոտութիւն ու ամօթ զգալով գիւղացիներին հետ ունենալիք խօսակցութեան մասին մտածելիս:

Նա գնում էր կատարելու գիւղացիների փայփայած ցան-
կութիւնը, որի իրագործման մասին նրանք մտածել անգամ
չէին համարձակուած, գնում էր նրանց էփան գնով հող վարձով
տալու, ուրեմն բարերութիւն անելու նրանց, և սակայն ինչ որ
ամօթ էր զգում նաւ Երբ Նեխիլիւդօվը մօտեցաւ հաւաքուած
գիւղացիներին, ու տեսաւ, թէ ինչպէս իր առջև բացուեցին
նրանց շէկ, գանգրահեր, ճաղատ ու ալեզարդ գլուխները, նա
այնպէս չփոթուեց, որ բաւական ժամանակ ոչինչ չէր կարողա-
նում ասել։ Անձրեւ դեռ մաղում էր և նրա մանր կաթիլները
մնում էին գիւղացիների մազերի, միրուքների և հագուստների
վրայ։ Գիւղացիները նայում էին աղային, սպասելով, թէ ինչ
է ասելու, իսկ նա այնպէս չփոթուել էր, որ ոչինչ չէր կարո-
ղանում ասել։ Այդ չփոթուած լուութիւնը ընդհատեց հանգիստ
ու ինքնավստահ գերմանացի կառավարիչը, որ կանոնաւոր ու
հիշանալի խօսում էր ռուսերէն և համոզուած էր, թէ ինքը շատ
լաւ է ճանաչում ռուս գիւղացու բնաւորութիւնը։ Այդ հուժկու
և մսի մէջ կորած մարդը, ինչպէս նաև ինքը Նեխիլիւդօվը՝ զար-
մանալի հակապատկեր էին կազմում գիւղացիների նիհար ու
խորշոմած դէմքերի և թիակները դուրս ցցուած վտիտ մէջքերի
հետ։

— Իշխանը ուզում է ձեզ բարիք անել, ուզում է հողը տալ
ձեզ, թէև դուք դրան արժանի չէք, — ասաց գերմանացին։

— Ինչո՞ւ արժանի չենք, Վասիլիյ կարիւիչ, միթէ մենք քեզ
համար չենք աշխատել։ Մենք շատ գոհ էինք լուսահողի աղջիկ-
պարոնից, մեր ջահէլ աղան էլ, չսորհակալ ենք, անտէր չի
թողնում մեզ, — սկսեց մի ճարտարախօս կարմրաշէկ գիւղացի։

— Մեր տէրերը մեզ չեն զրկում, միայն թէ նեղուածք է,
— ասաց մի ուրիշ գիւղացի՝ լախերես ու միծամիրուք։ — Ապ-
րուստը դժուարացել է։

— Ես ձեզ, հէնց նրա համար եմ կանչել, որ ամբողջ հողը,
տամ ձեզ, եթէ ուզում էք, — ասաց Նեխիլիւդօվը։

Գիւղացիները լուռ մնացին, կարծես չը հասկանալով կամ
չը հաւատալով։

— Այսինքն թէ ինչպէս հողը տաք, — հարցրեց մի միջահա-
սակ գիւղացի։

— Այնպէս, որ վարձը քիչ լինի։

— Հիշանալի բան կը լինի, — ասաց մի ծերունի։

— Այնքան լինի, որ ուժներս պատի վարձագինն, — ասաց
մի ուրիշը։

— Ինչո՞ւ չը պէտք է հողը վերցնենք։

—Հօրական, պապական մեր գործն է. մեզ հաց տուողը հէնց հողն է:

—Ձեզ համար էլ հանգիստ կը լինի. փողներդ ստացէք ու զրէք զրպաններդ, թէ չէ ինչքան անիրաւութիւն է լինում,— լսուեցին ձայներ:

—Անիրաւութիւնը ձեր երեսից է,—ասաց գերմանացին,
—եթէ կարգին աշխատէիք ու կանոնից գուրս չը գայիք...

—Գիւղացի մարդիկ ենք, չենք կարող, Վասիլիյ կարլիչ,
—սկսեց խօսել մի սրաքիթ, նիհար ծերունի:—Ասում ես, ինչո՞ւ եմ ձիս թողել արտդ, իսկ ո՞վ է թողել. ես օրն ի բուն,— օրն էլ հօ օր չի, ամբողջ տարի է,—գերանդի եմ բանեցրել, կամ ուրիշ բանի եմ եղել, գիշերը քնում եմ, իսկ նա քո արտն է մտնում, դու էլ իմ կաշին ես քերթում:

—Ինչու կարգ-կանոն չէք գցում ձեր գործերի մէջ:

—Ինչու չէ, քեզ համար հեշտ է ասել՝ կարգ-կանոն, բայց մի հարցրու, թէ մեր ուժն էլ կը պատի,—առարկեց մի բարձրահասակ, սևահեր և ամբողջապէս փրչոտած բաւական երիտաւարդ գիւղացի:

—Ձեզ չասացի, որ ցանկապատ քաշէք:

—Թողնում ես փայտ կտրենք որ,—յետեից միջամտեց մի փոքրիկ, անչէնք անշնորհք գիւղացի:—Ամառս ուզում էի ցանկապատ քաշել, մի ձող կտրեցի, երեք ամիս բանտը կոխեցիր, որ ոջիւններ չատացնեմ: Այ քեզ ցանկապատ:

—Այդ ինչ է ասում,—հարցրեց Նեխիլիւզօվը կառավարչից:

—Der erste Dieb im Dorfe (գիւղի առաջին գողն է),
—գերմաներէն ասաց Նեխիլիւզօվին կառավարիչը:—Ամեն տարի անտառում բռնուում ես ցախ կտրելիս: Կարգին մարդ ես՝ սովորիւր ուրիշի սեփականութիւնը յարգել,—աւելացրեց նա՝ դիմելով գիւղացուն:

—Ինչո՞վ չենք յարգել քեզ,—ասաց ծերունին:—Ի՞նչպէս կարող ենք քեզ չը յարգել, չէ որ ոտով գլխով քո ձեռքին ենք ու հոգիներս հանում ես:

—Ձուր բաներ մի ասէք. դուք ուրիշին չը նեղէք, թէ չէ ձեզ ոչ ոք չի կարող նեղել:

—Մենք նեղեմք: Ի՞նչպէս չէ: Այ, ամառս քիթ ու պոռնգս ջարդեցիր, ինչ կարողացայ անել: Ով կարող է հարուստ մարդու հետ դատուել:

—Ո՞վ է մեղաւոր. ինչո՞ւ ես օրէնքի հակառակ գնում:

Պարզ էր, որ մարդիկ լեզուակոխ էին տալիս, առանց լաւ հասկանալու, թէ ինչու են անում այդ և ինչ են ասում: Նկատելի էր միայն՝ մի կողմից երկիւղից զսպուած զայրոյթ,

միւս կողմից՝ սեփական գերազանցութեան և իշխանութեան գիտակցութիւն։ Նեխիլեզօվին շատ անախորժ էր լսել այդ լեզուակոխը և նա աշխատեց վերադառնալ բուն հարցին, — որոշել վարձագինը և վճարի ժամանակը։

— Ուրեմն ինչ էք ասում հողի համար։ Ուզում էք թէ չէ։ Եւ ինչ վարձ կը տաք, եթէ ամբողջ հողը ձեզ տամ։

Ապրանքը ձերն է, դուք պէտք է գինը նշանակէք։

Նեխիլեզօվը նշանակեց գինը։ Ինչպէս միշտ լինում է, չը նայելով, որ Նեխիլեզօվի ասած գինը ցած էր այն գնից, որ տալիս էին ամբողջ շրջակայքում, այնուամենայնիւ գիւղացիները սկսեցին սակարկել, ասելով, թէ գինը բարձր է։ Նեխիլեզօվը կարծում էր, թէ իր առաջարկութիւնը ուրախութեամբ կ'ընդունուի, բայց գիւղացիների դէմքերի վրայ ուրախութիւն չէր նկատուում ամենեկին։ Նեխիլեզօվը միայն այն բանից կարող էր եզրակացնել, թէ իր առաջարկութիւնը ձեռնառու է նրանց, որ երբ խօսք ծագեց թէ ամբողջ հասարակութիւնը կամ ընկերություն է վերցնելու հողը, սաստիկ թունդ վէճ սկսուեց այն գիւղացիների մէջ, որոնք ուզում էին այդ գործից դուրս գցել վճարելու կարողութիւն չունեցող չքաւոր գիւղացիներին, և այն գիւղացիների մէջ, որոնց ուզում էին դուրս գցել վերջապէս, գերմանացու շնորհիւ, որոշեցին վարձագինն ու վճարի ժամանակը, և գիւղացիները բարձրաձայն խօսելով գնացին դարիվայրով դէպի գիւղը, իսկ Նեխիլեզօվը գնաց սենեակը՝ կառավարչի հետ միասին պայմանադրութեան նախագիծը կազմելու։

Ամեն ինչ կարգադրուեց այնպէս, ինչպէս ուզում և սպասում էր Նեխիլեզօվը, — գիւղացիները հողը ստացան շրջակայքում եղած գներէց 30 տոկոս էժան գնով։ Նրա եկամուտը հողից՝ գրեթէ կիսով չափ պակասեց, բայց էլի աւելի քան բաւական էր նրան, մանաւանդ որ նա ստացաւ ծախած անտառի գինը և ստանալու էր ծախուելիք գործիքների և անասունների փողը։ Ըստ երեոյթին, ամեն ինչ հիանալի յաջողուել էր, բայց Նեխիլեզօվին պաշարել էին տխրութեան, ձանձրութեան և, որ գլխաւորն է, ամօթի զգացմունքներ։ Նա տեսնում էր, որ գիւղացիները դժգոհ էին ու ինչ-որ աւելի մեծ բանի էին սպասում, թէև նրանցից ոմանք շնորհակալական խօսքեր էին ասում իրան։ Դուրս էր գալիս, որ նա իրան զրկել էր շատ բանից, իսկ գիւղացիների համար չէր արել այն, ինչ ակնկալում էին նրանք։

Հետեւեալ օրը տնային պայմանադրութիւնը ստորագրեցին և Նեխիլեզօվը, ինչ-որ անաւարտ թողած լինելու զգացմունքով, նստեց կառավարչի — կայարանից կանչած կառապանի ասելով —

հրաշալի եռաձի կառքը և ուղևորուեց դէպի կայարանը, մնաս բարև ասելով ճանապարհ դնելու համար հաւաքուած ընտրեալ ծերունի գիւղացիներին, որոնք տարակուսաբար և դժգոհութեամբ թափ էին տալիս գլուխները նրա յետևից։ Նեխիւղօվը դժգոհ էր իրանից։ Ի՞նչ բանի համար էր դժգոհ, նա չը գիտէր, բայց ամբողջ ժամանակը մի տեսակ տխուր էր և ամօթահար։

III

Կուզմինսկօէից Նեխիւղօվը գնաց մօրաքոյրներից նրան ժառանգութիւն մնացած կալուածը, այն կալուածը, ուր նա առաջին անգամ տեսել էր Կատիւշային։ Նա ուզում էր այդ կալուածում էլ հողը էժան գնով տալ գիւղացիներին, և բացի այդ՝ ուզում էր իմանալ այն բոլորը, ինչ որ դեռ ևս կարելի էր իմանալ Կատիւշայի մասին և նրա ու իր երեխայի մասին,— ճիշտ է արդեօք, որ այդ երեխան մեռել է և ինչպէս է մեռել։

Նա հասաւ Պանօփօ փող առաւօտեան, և առաջին բանը, որ գրաւեց նրա ուշադրութիւնը, երբ նա մտաւ իր կալուածի տան բակը, այն լքուած և քայքայուած դրութիւնն էր, որի մէջ գտնուում էին բոլոր շէնքերը և մանաւանդ տունը։ Վաղուց չը ներկուած թիթեղէ տանիքը կարմրին էր տալիս ժանգից և մի քանի թիթեղներ ցցուել էին վեր, երևի սաստիկ քամու ոյժից պոկ գալուց յետոյ. տան երեսին քաշած տախտակը տեղ-տեղ պոկոտուած էր՝ անշուշտ մարդկանց ձեռքով, որոնք ժանգոտած մեխերը ծռելով պոկել էին այն տեղերում, որտեղ հեշտ էր եղել այդ։ Երկու պատշգամբն էլ,— թէ տան ճակատինը, թէ նրա համար առանձնապէս յիշատակելի յետին կողմինը,— փտել էին և կոտորտուած էին, այնպէս որ մնում էին միմիայն երկար ձողերը, պատուհաններից մի քանիսի ապակիների տեղ տախտակներ էին դրուած, և տան այն թեքը, որի մէջ ապրում էր գործակատարը, և խոհանոցը, և ախոռատները—բոլորը քայքայուել էին ու խունացել։ Միայն պարտէզն էր, որ ոչ միայն չէր փչացել, այլ և աճել էր, խտացել ու այժմ ծաղկել էր ամբողջապէս. ջանկապատի յետևից, սպիտակ ամպերի նմանութիւն տալով, երևում էին բալի, խնձորի ու սալորի ծաղկափթիթ ծառեր։ Եղբանիների թումբն էլ ծաղկած էր ճիշտ այնպէս, ինչպէս 11 տարի առաջ, այն ժամանակ, երբ Նեխիւղօվը 16 տարեկան Կատիւշայի հետ գօրելի խաղալիս փայր ընկաւ այդ թումբի յետևում ու եղինջը դաղեց ձեռքերը։ Կուենին, որ Սօֆիա Իվանօւնան տնկել էր տան մօտ և որ այն ժամանակ ցցի բարձրութիւն ունէր, այժմ ահագին ծառ էր դարձել, որից կար-

գին գերան դուրս կը գար, և ամբողջապէս ծածկուել էր դեղնականաչագոյն ու աղուամագի պէս քնքոյշ փշատերևներով: Գետը ափերից դուրս չէր եկել և աղմկում էր ջրաղացում, վայր թափուելիս: Գետի այն կողմը, մարգագետնում խառնիխուռն արածում էր գիւղացիների խայտաճամուկ նախիրը: Գործակատարը, որ թերաւարտ սեմինարիստ էր, ժպտալով հանդիպեց Նեխիւլեզովին բակում, շարունակելով ժպտալ՝ հրաւիրեց նրան գրասենեակը և այնտեղ էլ ժպտն երեսին, կարծես այդ ժպտով ինչ-որ առանձին բան խոստանալով, մտաւ միջնորմի յետեր: Միջնորմի յետևում չնշագին ու լոնցին: Կառապանը, թէյադրամը ստանալով, հեռացաւ, և ամեն ինչ խաղաղուեց: Դրանից յետոյ իսկոյն պատուհանի մօտով վազելով անցաւ մի ոտաբութիկ աղջիկ ասղագործ շապկով ու մորթէ ականջօղերով և աղջկայ յետերից՝ մի գիւղացի հաստ կօշիկներով:

Նեխիւլեզովը նստեց պատուհանի մօտ ու սկսեց նայել պարտէզին ու ականջ դնել Փոքրիկ փեղկաւար պատուհանով՝ փորած հողի հոտ էր փչում և գարնանային թարմ օդ, որ թեթեւ կերպով շարժում էր նրա քրտնած ճակատի մազերը և պատուհանի դանակով կտրտուած դարակի վրայ ընկած տոմսակները: Գետափին, իրար ընդմիջելով, «տըպ-տըպ-տըպ, տըպ-տըպ տըպ» չրպալում էին լուացք անող գեղջկուհիների թակերը և այդ հնչիւնները օրուում էին խոչարգելուած գետի՝ արևի առաջ փայլող խորշում ու ջրաղացից միակերպ ու միաչափ լսւում էր ջրի թափման ձայնը:

Եւ յանկարծ Նեխիւլեզովը ոչ միայն յիշեց, որ վաղուց, շատ վաղուց, իր ջահէլ ու անմեղ ժամանակը, իսկ և իսկ այդպէս ինքը լսում էր գետափին թաց լուացքաշորի գիպչող թակերի այդ ձայները՝ ջրաղացի միաչափ աղմուկի հետ, և իսկ և իսկ այդպէս գարնանային հովը շարժում էր նրա թաց ճակատի մազերը ու պատուհանի դանակով կտրտած դարակի վրայի տոմսակները — ոչ միայն յիշեց իրան այնպէս, ինչպէս էր 18 տարեկան պատանի եղած ժամանակը, այլ և զգաց իրան բոլորովին այնպէս, նոյնքան թարմ, նոյնքան մաքուր և նոյնպիսի անփերջ ու ամենամեծ հնարաւորութիւններով լի ապագայով, — բայց միևնոյն ժամանակը, ինչպէս լինում է երագում, նա գիտէր, որ այդ արդէն գոյութիւն չունի, ուստի և սիրտը սաստիկ տխրեց:

— Երբ կը հրամայէք ճաշ տալ, — հարցրեց գործակատարը ժպտալով:

— Ե՞րբ ուզէք. ես սոված չեմ: Դեռ կ'երթամ գիւղը մի քիչ պտտելու:

—Գուցէ կը հաճէք մտնել տունը նայել. ներսը ամեն ինչ կարգին է: Բարեհաճեցէք նայել. եթէ դրսեւից...

—Ձէ, յետոյ, իսկ այժմ ասացէք, խնդրեմ, ձեզ մօտ Մատթեօնա Խարինա անունով կին կայ:

Կատիւնայի մօրաքոյրն էր այդ:

—Ինչպէս չէ, գիւղումն է,—ոչ մի կերպ չեմ կարողանում օգտիցը գալ: Օղետուն է պահում: Գիտեմ այդ, նախատում եմ, հայհոյում եմ, իսկ արձանագրութիւն չեմ կազմել տալիս, որովհետեւ մեղքս գալիս է. պառաւ կնիկ է, թոռներ ունի,—ասաց գործակատարը դարձեալ նոյն ժպիտով, որ արտայայտում էր ն' ցանկութիւն դուր գալու տիրոջը, ն' հաւաստութիւն, որ Նելսիւլեզօվն էլ, նրա պէս, հասկանում է բոլոր գործերից:

—Ո՞րտեղ է ապրում նա: Կ'ուզէի գնալ նրա մօտ:

—Գիւղի ծայրումը, այն կողմից, երրորդ խրճիթում: Ձախ կռան վրայ աղիւսէ տնակ կայ, իսկ տնակից յետոյ իսկոյն նրա խրճիթն է: Բայց աւելի լաւ է՝ ես ինքս կը գամ ձեզ ցոյց կը տամ,—ուրախ-ուրախ ժպտալով ասաց գործակատարը:

—Ձէ, շնորհակալ եմ, ես կը գտնեմ, իսկ դուք, խնդրեմ հրամայեցէք յայտնեն գիւղացիներին, որ հաւաքուեն. խօսելիք ունեւ հետները հողի մասին,—ասաց Նելսիւլեզօվը, մտադիր լինելով այստեղ էլ գիւղացիների հետ այնպէս վերջացնել, ինչպէս կուզէինսկօէ կալուածում և, եթէ կարելի լինի, հէնց այս երեկոյ:

IV

Դարպասից դուրս գալով, Նելսիւլեզօվը՝ դառնալեզուով և վայրի խնկնիքով ծածկուած արօտատեղի միջով անցնող շաւղի վրայ հանդիպեց խայտաճամուկ գոգնոցով և մորթէ ականջօղերով մի գիւղացի աղջկայ, որ վերադառնում էր գիւղը, արագ-արագ փոխելով հաստիկ բոբիկ ոտները: Աղջիկը արագ-արագ ձօճում էր ձախ ձեռքը իր ընթացքի լայնքին, իսկ աջով պինդ սղմել էր փորին մի կարմիր աքաղաղ: Աքաղաղը իր օրօրուող կարմիր կատարով բոլորովին հանգիստ էր թւում և միայն սև ոտներից մէկը անդադար բարձրացնում ու ցածացնում էր, մագիլներով ճանկելով աղջկայ գոգնոցը: Երբ աղջիկը սկսեց մօտենալ աղային, սկզբում չափաւորեց քայլերը ու վազքից անցաւ սովորական քայլուածքի, իսկ հաւասարուելով նրան՝ կանգ առաւ ու, գլուխը դէպի յետ թափ տալով, բարեկց նրան և միայն այն ժամանակ, երբ աղան անցաւ նրա մօտով, նորից վազ տուեց աքաղաղը գրկին: Իջնելով դէպի ջրհորի կողմը, Նելսիւլեզօվը

հանդիպեց անթափ քաթանից կեղտոտ վերնաշապիկ հագած մի պառաւ կնոջ, որ կռացած մէջքին դրած տանում էր վիք ու ծանր դռլեր: Պառաւը զգուշութեամբ դռլերը վայր դրեց և, նոյնպէս զլուխը նախապէս դէպի յետ թափ տալով, բարեկեց նրան:

Զրհորից այն կողմը գիւղն էր սկսւում: Պայծառ ու տաք օր էր. ժամի 10-ին արդէն արևը կծում էր. ամպերը սկսում էին կիտուել և երբեմն ծածկում էին արևի երեսը: Ամբողջ փողոցում կծու, թունդ ու անախորժ աղբահոտ էր կանգնած, որ փչում էր լպրծուն ճանապարհով դարիւրեր ձգուող սայլերից և, գլխաւորապէս, բակերի փորփորած աղբից, որոնց բաց դարպասների մօտով անցնում էր նեխլիւգօվը: Սայլերի յետևից դարիւրերով բարձրացող գիւղացիները, ոտաբոբիկ ու աղբաջրի մէջ թաթախուած վարտիքներով ու վերնաշապիկներով, յետ էին նայում բարձրահասակ ու ջահէլ աղային, որ, արևի առաջ փայլող մետաքսէ ժապաւէնով մոխրագոյն գլխարկը գլխին, գիւղի միջով բարձրանում էր, քայլամէջ դիպչնելով գետնին փայլուն գլխով պսպղան ու յօդաւոր ձեռնափայտը: Դաշտից վերադարձող գիւղացիները տմբտմբում էին դատարկ սայլերի վրայ և, գլխարկները հանելով, զարմանքով դիտում էին իրանց փողոցով անցնող արտասովոր մարդուն. կանաչը դուրս էին գալիս գաւիթները ու դարպասների առաջը և իրար ցոյց էին տալիս նրան, աչքերը յետևիցը ման ածելով:

Չորրորդ դարպասի մօտ նեխլիւգօվին կանգնեցրեցին դարպասից ճոնչալով դուրս եկող երկու սայլեր, որոնք գլխուն բարձած էին ճխտած աղբով և աղբի վրայից փռած էր խսիր վրան նստելու համար: Առաջին սայլի յետևից ոտաբոբիկ գալիս էր մի վեց տարեկան տղայ: Մի արեխաւոր ջահէլ գեղջուկ լայնլայն քայլերով քշում էր ձիուն դարպասից դուրս: Մի երկարատ, կապտաժեռ մորուկ դուրս թռաւ դարպասի մէջից, բայց, նեխլիւգօվից խրտնելով, հուպ եկաւ սայլին ու, ոտները անխնայներին խփելով, դուրս պրծաւ դարպասից մատակի առջևով, որ անհանգստացած ու մի թեթև խրխինջ արձակելով, դուրս էր քաշում դարպասից ծանր սայլը: Միւս ձիւն սանձից քաշում էր մի նիհար ու ժիր և նոյնպէս ոտաբոբիկ ծերուկ, շերտաւոր վարտիքով և երկար ու կեղտոտ վերնաշապիկ տակից դուրս պրծած վտիտ ողնաչարով:

Երբ որ սայլերը դուրս եկան ճխտուն ճանապարհը, ծերուկը վերադարձաւ դէպի դարպասը ու գլուխ տուեց նեխլիւգօվին:

— Ես ասեմ, մեր աղջիկաբոններն քրոջ որդին ևս:

—Այո, այո:

—Գալուստդ բարի. ի՞նչ է, եկել ես տեսնես՝ ինչպէս ենք ապրում,—ասաց շատախօս ծերուկը:

—Այո, այո չ՞որ, ի՞նչպէս էք, լաւ էք,—հարցրեց Նեխիլեղովը, չիմանալով ինչ ասել:

—Ի՞նչպէս պէտք է լինենք: Շան օր է մեր օրը,—կարծէք հաճոյքով ծոր տալով ասաց շատախօս ծերուկը:

—Ինչո՞ւ է վատ ձեր օրը,—հարցրեց Նեխիլեղովը, մտնելով դարպասի տակը:

—Այնպէս, շան օր է էլի,—ասաց ծերուկը, գնալով Նեխիլեղովի յետևից դէպի ծածկի տակը, ուր աղբը մաքրուած էր մինչև հողը:

Նեխիլեղովը նրա յետևից մտաւ ծածկի տակ:

—Այդպէս տաճաներկու հողի կայ մեր ընտանիքում,—շարունակեց ծերուկը, ցոյց տալով երկու կանանց վրայ, որոնք՝ գլխաշորերը յետ ընկած, իրանք քրանքում կորած ու փէշները քշտած և մինչև կէսը աղբաջրում կեղտոտուած մերկ սրունքներով, եղանները ձեռքերին կանգնած էին դեռ չիստակուած աղբակոյտի թմբի վրայ:—Ամեն ամիս 6 պուղ հաց է գնում. պէտք է առնել հա առնել, իսկ այդքան փող ձրտեղից է ինձ:

—Իսկ տանու հացը մի՞թէ չի բաւականանում:

—Տանու հացը,—արհամարհական ժպիտով հարցրեց ծերուկը:—Երեք հողու հող ունեմ, իսկ այս տարի ընդամենը 8 բարդոց էինք հաւաքել,— մինչև նոր տարու թիւն էլ չը հերկեցի:

—Հապա ի՞նչպէս էք անում:

—Ի՞նչպէս պէտք է անենք. մէկին մշակութեան տուեցի կալուածը ու ձերդ ողորմածութիւնից մի քիչ փող վերցրի: Մինչև բարեկենդանը ստանալիքը արդէն առել ենք, իսկ տուրքերը դեռ չենք տուել:

—Իսկ ի՞նչքան է տուրքը:

—Իմ տանից չորս ամսէնը 17 ոտւրլի է դուրս գալիս: Օ՜Ֆ, Աստուած թշնամուս չը տայ այսպիսի կեանք. ինքներս էլ չենք իմանում, թէ ինչպէս ենք կարողանում դուլիներս պահել:

—Իսկ կարելի՞ է ձեր տունը մտնել,—հարցրեց Նեխիլեղովը, առաջ դնալով փոքրիկ բակի միջով և իստակած տեղից անցնելով դէպի դեռ ևս տեղումը մնացած և եղաններով շուռ տուած սաստիկ հոտաւէտ դեղնա-զափրանագոյն աղբաշերտերը:

—Ինչու չէ, համեցէք,—ասաց ծերուկը, և արագ քայլերով փափուկ աղբի միջով, որ դուրս էր գալիս բորիկ ոտների մատների արանքներով, առաջ անցաւ Նեխիլեղովից ու բաց արեց խրճիթի դուռը:

Գեղջկուհիները, շիտկելով գլխաշորերը և վայր թողնելով փէշերը, վախուռորած նայում էին իրանց տունը մտնող մաքուր հագնուած և ոսկեկոծակ թնոցներով աղային:

Նորճիթից շապկահան դուրս վազեցին երկու փոքրիկ աղջիկներ: Կոանալով ու գլխարկը հանելով՝ Նեխիւդովը մտաւ սրահը և այնտեղից նեղ ու կեղտոտ խրճիթը, ուր թթուահամ կերակուրների հոտ էր կանգնած և որ ամբողջապէս ընկուած էր ոստայնագործիքներով: Ներսում վառարանի մօտ կանգնած էր մի պառաւ, վտիտ, արևատ և ջլուտ կոնքերը քշտած:

—Մեր աղան է, հիւր է եկել մեզ մօտ,—ասաց ծերուկը:

—Գլխներիս վրայ,—փաղաքշարար ասաց պառաւը, վայր թողնելով քշտած թեքերը:

—Ուղեցի տեսնել, թէ ինչպէս էք ապրում,—ասաց Նեխիւդովը:

—Ինչպէս տեսնում ես, այնպէս էլ ապրում ենք: Նորճիթներս քիչ է մնում փուլ գայ ու մէկն ու մէկին տակովն անի: Իսկ ծերուկս ասում է, թէ այս էլ լաւ է: Մենք էլ փառաւոր մեզ համար ապրում ենք,—ասում էր ժիր պառաւը, ջղայնաբար շարժելով դուխը:—Այ, այս բոպէիս աշխատաւորներին հաւաքելու եմ ճաշի:

—Ի՞նչ էք ուտելու ճաշին:

—Ի՞նչ ենք ուտելու: Լաւ-լաւ բաներ: Առաջինը կլիսով *) հաց, իսկ երկրորդը՝ հացով կլիսս,—ասաց պառաւը, բանալով կիսովին փչացած ատամները:

—Չէ, կատակը դէն կենայ, ցոյց տուէք, թէ ինչ էք ուտելու այսօր:

—Մեր ուտելիքն ես հարցնում,—ծիծաղելով ասաց ծերուկը:—Շատ հասարակ բան է: Ցոյց տուր, պառաւ:

Պառաւը գլուխը թափ տուեց:

—Ուղում ես մեր կերակուրները տեսնել, ինչպէս տեսնում եմ, շատ հմուտ աղաներիցն ես: Ամեն բան ուղում ես իմանալ: Ասացի էլի,—կլիսս ու հաց և մէկ էլ չչի, աղջկիբքը երէկ աղցան բերեցին, ես էլ չչի պատրաստեցի այսօր. յետոյ էլ՝ խաշած դեռնախնձոր կը լինի:

—Էլ ոչինչ:

—Էլ ի՞նչ պէտք է լինի. կաթով էլ մի քիչ կը սպիտակացնենք ու պրծաւ դնաց,—ասաց պառաւը, ծիծաղելով ու դռանը նայելով:

*) Մի տեսակ թթու ըմպելիք, որ պատրաստում են հացից և նոյնպէս պտուղներից: Ե. Թ.

Դուռը բաց էր և սրահը լինքն էր մարդկանցով: Փոքրիկ տղաներ ու աղջիկներ և ծծկեր երեխաները գրկած գեղջկուհիներ կպել էին դռնիցը ու նայում էին տարօրինակ աղային, որ հետաքրքրւում էր գիւղացիների ուտելիքով: Պառաւը, ակներակաբար, հպարտանում էր նրանով, որ ինքը գիտի աղայի հետ վարուել:

— Հա, աղա, մի կեանք չի մեր քաշած կեանքը, — ասաց ծերուկը: — Ո՞ւր էք խցկուում, — գոռաց նա դռան մէջ կանգնածների վրայ:

— Դէ, մնաք բարեւ, — ասաց Նեխիւղովը, քաշուելով ու ամաչելով, թէ և ինքն էլ պարզ չէր հասկանում թէ ինչու:

— Շատ չնորհակալ եմք, որ մեզ տեսութեան եկար, — ասաց ծերուկը:

Սրահում կանգնածները, իրար վրայ խոնուելով, ճանապարհ տուին Նեխիւղովին, որ դուրս եկաւ փողոցը ու գնաց դէպի վեր: Նրա յետեից սրահից դուրս եկան երկու ոտաբոցիկ տղաներ, մէկը, մէջնեից մեծը, կեղտոտ վերնաշապկով, որ մի ժամանակ սպիտակ էր եղել, իսկ միւսը՝ մաշուած ու խոնաւ: Գաժ ալ վերնաշապկով: Նեխիւղովը յետ նայեց նրանց:

— Իսկ հիմա ո՞ւր ես գնալու, — հարցրեց սպիտակ հագած տղան:

— Մատրեօնա Խարինայի մօտ, — ասաց Նեխիւղովը: — Ծանաչո՞ւմ էք:

Փոքրիկ երեխան սկսեց ծիծաղել, իսկ մեծը լուրջ կերպով հարցրեց:

— Ինչ Մատրեօնա Պառաւ կնիկ է:

— Հա, պառաւ է:

— Օ—օ, — ձիդ տուեց տղան: — Այդ Սեմեօնիխան է, գիւղի ծայրումն է կենում: Մենք քեզ կը հասցնենք: Հօր, Ֆեդկա, արի տանենք յոյց տանք:

— Իսկ ձիերը:

— Էհ, բան չի լինի:

Ֆեդկան համաձայնեց, և նրանք երեքով շարունակեցին ճանապարհը դէպի վեր:

V

Նեխիւղովը երեխաների հետ իրան աւելի լաւ էր զգում, քան մեծերի հետ, և ճանապարհին խօսակցութեան բռնուեց նրանց հետ: Փոքրիկը ծիծաղը թողեց ու սկսեց նոյնպէս խելօք ու տեղնուտեղին խօսել, ինչպէս և մեծ երեխան:

—Ասէք տեսնե՛ք, ո՞վ է ձեր գիւղում ամենաաղքատը:

—Ամենաաղքատը՝ Միխայիլօն աղքատ է, Սիմեօն Մակարովը, մէկ էլ Մարֆան շատ աղքատ է:

—Իսկ Անիսեան դրանցից էլ աղքատ է: Նրանք սկի կով էլ չունեն ու հաց են մուրում:

—Նրանք կով չունեն: Բայց չէ որ մենակ երեք հոգի են, իսկ Մարֆայենց տանը հինգ հոգի են,—առարկեց մեծը:

—Հապա որ նա որբեայրի է,—պաշտպանում էր Անիսեային ալ շապկաւորը:

—Շատ էլ որբեայրի է. Մարֆան էլ որբեայրու հաշուի է, —շարունակեց մեծ երեխան:—Մէկ է, նրա մարդն էլ չը կայ:

—Հապա որտեղ է մարդը,—հարցրեց Նեխիլեզովը:

—Բանտում ո՞րի է շատացնում,—ասաց մեծ երեխան, գործածելով ժողովրդական սովորական դարձուածքը:

—Ամառս աղայենց անտառում երկու փոքրիկ ծառ կտրեց, բռնեցին, նստեցրեցին: Հինգ ամիս է, ինչ նստած է, իսկ կնիկը ողորմութիւն է հաւաքում ու երեք երեխայ ու մի անկեալ պառաւ պահում,—տեղնուտեղին ասաց երեխան:

—Ո՞րտեղ է ապրում այդ Մարֆան,—հարցրեց Նեխիլեզովը:

—Այ հէնց այս բակում,—պատասխանեց երեխան ցոյց տալով մօտակայ մի տուն, որի առջևում, հէնց Նեխիլեզովի գնացած շաւղի վրայ, կանգնած էր մի շիկագլուկ պտուիկ տղայ, որ հազիւ հազ էր կարողանում կենալ ծնկներումը դուրս ձկուած ծուռ ոտներին վրայ ու կանգնած տեղումը օրօրւում էր:

—Վասկա, այդ ո՞ւր ես հասել, չար Յուլիանոս,—գոռաց կեղտոտ ու գորշ, կարծես վրան մոխիր ցանած, վերնաշապկով մի կին, որ, դուրս պրծնելով խրճիթից, վախուտորած դէմքով վազ տուեց Նեխիլեզովի առաջը, խտտեց երեխային ու ներս տարաւ, կարծես վախենալով, թէ Նեխիլեզովը մի բան կը բերի իր զաւակի գլխին:

Այդ հէնց այն կինն էր, որի մարդը Նեխիլեզովի անտառից կտրած երկու փոքրիկ ծառերի համար նստած էր բանտում:

—Իսկ Մատրեօնան ինչպէս, աղքատ է,—հարցրեց Նեխիլեզովը, երբ որ արդէն մօտենում էին նրա խրճիթին:

—Ո՞րտեղի աղքատն է, արադ է ծախում,—վճռաբար պատասխանեց ալ շապկաւոր նիհար երեխան:

Հասնելով Մատրեօնայի տնակին, Նեխիլեզովը յետ ուղարկեց երեխաներին և մտաւ սրահը ու այնտեղից խրճիթը: Պա-

ռաւի տնակը վեց արշին երկարութիւն ունէր, ափսոս որ եթէ մի մեծ մարդ պառկէր վառարանի յետևում դրուած մահճակալի վրայ՝ չէր կարողանայ կարգին մեկնուել: «Այս մահճակալի վրայ է աղատուել ու յետոյ հիւանդ պառկել կատիւշան»,—մտածեց նա: Գրեթէ ամբողջ խրճիթը բռնել էր մի ոստայնագործիք, որ այն ժամանակ, երբ Նեխիլիւզովը՝ գլուխը ցածրիկ դռանը խփելով ներս մտաւ, պառաւ իր մեծ թոռնուհու հետ սարքում էր: Աղայի յետևից երկու թոռնիկներ էլ գլխապատառ ներս վաղեցին ու դռան կողքի տախտակները բռնելով կանգ առան:

—Ո՞ւմ էք ուզում,—բարկացած հարցրեց պառաւը, որ վատ տրամադրութեան մէջ էր, որովհետև գործիքը չէր յաջողում լաւ սարքել, և որ, բացի այդ, իբր գաղտուկ օղի ծախող, վախկնտւում էր անծանօթ մարդիկներին:

—Այստեղի կալուածատէրն եմ: Խօսելիք ունեմ ձեզ հետ: Պառաւը լուռ, ուշի ուշով նայում էր նրան. յետոյ յանկարծ բոլորովին կերպարանափոխուեց:

—Ախ, դու ես եղել, աչքիս լոյսը, իսկ ես, յիմարադուխս, չը ճանաչեցի քեզ. անցորդի մէկը կը լինի էլի, ասում էի,—կեղծ փաղաքշական ձայնով սկսեց խօսել պառաւը:—Ներողութիւն կ'անես, ի սէր Աստուծոյ:

—Ձեր կարելի, որ առանձին խօսէինք,—ասաց Նեխիլիւզովը, նայելով բաց դռանը, ուր կանգնած էին երեսնաները, իսկ նրանց յետևին մի նիհար կին, գրկին բռնած մի գունատ, ճիւղբանման, բայց դեռ ևս ժպտուն երեխայ՝ զանազան կտորտանքներից կարած թասակով:

—Ի՛նչ է, մարդ չէք տեսել. մի ձեռնափայտս բեր, ես դրանց ցոյց տամ,—գոռաց պառաւը դռան մէջ կանգնածների վրայ:—Փակի էլի, ի՛նչ ես մտիկ տալիս:

Երեսնաները հեռացան և հիւանդ մանուկը գրկած կինը փակեց դուռը:

—Ես էլ կարծում եմ, թէ ով է եկել: Դու մի ասա իմ աղան է, իմ գլխի թագաւորն է, իմ աչքի լոյսն է,—ասում էր պառաւը:—Լայաղ արեցիր, մեր չէմքը ոտք դրեցիր, իմ գոհար աղաս: Այստեղ նստիր, ձերդ վսեմափայլութիւն, այ այստեղ իշտանուկի վրայ,—ասում էր նա, գոգնոցով սրբելով իշտանուկը: Ես էլ մտածում եմ, թէ որ սատանան է բերել այս անցորդին, իսկ դու մի ասա դու ես եղել, ձերդ վսեմափայլութիւն, իմ անուշիկ, իմ բարերար, իմ հացատու աղաս: Ներողութիւն կ'անես, ոտիդ մատաղ, պառաւ եմ, խելքս յետ եմ տուել, աչքերիս էլ լոյս չի մնացել:

Նեխիլիւզովը նստեց, իսկ պառաւը կանգնեց նրա առաջը,

երեսը աջ ձեռքին յենած ու ձախ ձեռքով աջի սուլուկիկ արմունկը բռնած, և սկսեց խօսել երգեցիկ ձայնով.

— Դու էլ, ձերդ վսեմափայլութիւն, պառաւել ես. այն ժամանակը ո՞նց որ սրտան բողկ լինէիր, իսկ հիմա այդ ինչ ես դարձել: Երևում է դու էլ հոգսեր ունես:

— Ես եկել եմ քեզնից հարցնելու, յիշում ես արդեօք Կատերինա Մասլովային:

— Ի՞նչպէս չը յիշեմ Կատերինային. չէ իմ քրոջ աղջիկն է: Ի՞նչպէս չը յիշեմ. ինչքան արցունք եմ թափել նրա պատճառով: Ինձ ամեն ինչ յայտնի է. է, աշխարհք է, կը պատահի. ո՞վ կայ, որ Աստուծու առաջ մեղաւոր չը լինի ու թագաւորի առաջ յանցաւոր: Ջահէլ էիր, թէյ ու սուրճ էիր խմում, ու մեղք էր, պատահեց: Ի՞նչ արած: Ուրիշ բան է, եթէ դու նրան ձգած լինէիր. բայց դու աղայավարի պարգևատրեցիր նրան. հարիւր ոտբլի ցնծայրեցիր: Իսկ նա ի՞նչ արեց: Չը կարողացաւ խելօք ժաժ գալ: Եթէ ինձ լսած լինէր, կարող էր կարգին ապրել: Թէկուզ իմ քրոջ աղջիկն է, բայց պէտք է ուղիղն ասեմ, որ անպէտք աղջիկ է: Գիտես, յետոյ ինչ կարգին տեղ գտայ նրա համար. բայց չէ, չուզեց խոնարհ մնալ, հայհոյեց աղային: Մեզ կը սաղի աղաներին հայհոյել. ի հարկէ իսկոյն ճանապարհ դրեցին: Այնուհետեւ էլ կարող էր կարգին ապրել անտառապետի մօտ, բայց էլի չուզեց:

— Ուզում էի հարցնել երեխայի մասին: Չեղ մօտ աղատուեց նա, չէ. Ո՞ւր է երեխան:

— Երեխայի համար այն ժամանակ շատ լաւ կարգադրեցի: Կատիւշան շատ թունդ հիւանդ էր, ասում էի՝ էլ չի վեր կենայ: Ես էլ երեխային միրտել տուեցի, ինչպէս պէտքն է, ու անտէր երեխաների ապաստարանը ուղարկեցի: Տեսնում էի՝ մայրը մեռնում է, չէի ուզում խեղճ հրեշտակիկ երեխային տանջել այստեղ: Ուրիշները երեխային պահում են, բան չեն տալիս ուտելու ու խեղճիլը մեռնում է. բայց ես այդպէս չարեցի. ասացի, ոչինչ, նեղութիւն կը քաշեմ, ապաստարան կ'ուղարկեմ: Փող էլ, փառք Աստուծու, կար. տուեցի, տարան:

— Իսկ համար ունէր:

— Համար ունէր, բայց երեխան տանելուն պէս մեռել էր: Կնիկն ասում էր, բերեցի թէ չէ, հողին տուեց:

— Ի՞նչ կնիկ:

— Ապաստարան տանողը: Սկօրօգնօէ պիւղումն էր ապրում: Հէնց դրանով էր պարապում: Մալանեա էր անունը. հիմա նա էլ մեռել է: Շատ խելօք կնիկ էր: Գիտես, ինչպէս էր

անուամբ Երբ որ մի երեխայ էին բերում մօտը, վերցնում էր ու տանը պահում, կերակրում էր, մինչև որ պէտք եղած թիւը լրանար: Հէնց որ երեք կամ չորս երեխայ էր հաւաքւում մօտը, վեր էր կենում տանում Մոսկուա, ապաստարանը: Շատ էլ խելօք կերպով էր սարքել. մի մեծ օրօրոց էր շինել, երկուտեղանիի նման, այնպէս որ այս կողմիցն էլ տեղ կար, այն կողմիցն էլ: Բռնելու տեղ էլ ունէր: Վերցնում էր, չորսին էլ պառկացնում մէջը գլուխները իրարից հեռու, որ իրար չը խփէին, իսկ ոտները իրար մօտ, ու այդպէս էլ տանում էր: Բերանները պտուկ էր դնում, խեղճիկները ծծում էին ու ձայն չէին հանում:

—Է՛, յետոյ:

—Յետոյ, կատերինայի երեխային էլ այդպէս տարաւ: Բայց առաջ մէկ-երկու շաբաթ մօտը պահել էր ու երեխան դեռ տանը հալ ու մաշ էր եղել:

—Լաւ երեխայ էր,—հարցրեց Նեխիւդօվը:

—Աննաման բան էր: Իսկ և իսկ քեզ էր գցել,—աւելացրեց պառաւը, թարթելով պուպուշ աչքի մէկը:

—Ինչո՞ւ էր մաշուել: Երևի, լաւ չէր կերակրել:

—Ի հարկէ, ի՛նչպէս պէտք է կերակրէր: Անունն է, թէ կերակրում էր: Հօ իր երեխան չէր. այնքան է, որ կենդանի տեղ հասցնէր: Ասում էր, հէնց Մոսկուա հասցրել էր, տեղն ու տեղը հոգին տուել էր: Վկայական էր բերել այնտեղից, ինչպէս հարկն է: Շատ խելօք կին էր:

Այդքանը միայն կարողացաւ իմանալ Նեխիւդօվը:

VI

Ելի դուռը դիպցնելով թէ խրճիթի, թէ սրահի դռանը, Նեխիւդօվը դուրս եկաւ փողոց: Սպիտակ ու ալ շապկաւոր երեխաները սպասում էին նրան: Մի քանի ուրիշ երեխաներ էլ էին միացել նրանց հետ: Մի քանի կանայք էլ էին սպասում նրան ծծի երեխաները գրկներին, և նրանց թւում կար նաև այն նիհար կինը, որ թեթև կերպով գրկին բռնել էր կըտորտանքներից կարած թասակով անարիւն երեխային: Այդ երեխան անընդհատ տարօրինակ կերպով ժպտում էր իր ամբողջ ծերունական դէմքով: Նեխիւդօվը գիտէր, որ այդ տանջանքի ժպիտ է: Նա հարցրեց, ով է այդ կինը:

—Այն Անիսեան է, որ քեզ ասում էի,—ասաց մեծ երեխան:

Նեխիւդօվը դիմեց Անիսեային:

— Ի՞նչպէս ես ապրում, — հարցրեց նաւ — Ի՞նչպէս ես կե-
րակրում:

— Ի՞նչպէս: Ողորմութիւն եմ հաւաքում, — պատասխանեց
Անիսեան ու լաց եղաւ:

Իսկ ծերունակերպ երեխան բերանը չոած ժպտում էր,
կծկելով իր որդանման բարակ ոտները:

Նեխիլեղովը քսակը հանեց ու տասն ոտքի տուեց Անի-
սեային: Երկու քայլ չարած, յետեիցը հասաւ մի ուրիշ կին՝ ե-
րեխան գրկին, յետոյ մի պառաւ, յետոյ էլի մի կին: Բոլորն էլ
իրանց աղքատութեան մասին էին խօսում ու օգնութիւն էին
խնդրում: Նեխիլեղովը բաժանեց այն բոլոր 60 ոտքու չափ
մանր թղթադրամը, որ կար քսակումը, և սարսափելի վշտա-
հար սրտով վերադարձաւ տուն, այսինքն գործակատարի բնա-
կարանը: Գործակատարը ժպտալով հանդիպեց Նեխիլեղովին ու
յայտնեց, որ գիւղացիք երեկոյեան կը հաւաքուեն: Նեխիլե-
ղովը շնորհակալութիւն յայտնեց նրան և, առանց ներս մտ-
նելու, գնաց պարտէզը, ուր ման գալով խնձորի ծաղիկների
սպիտակ թերթիկներով ծածկուած ուղիներով, մտածում էր այն
բոլորի մասին, ինչ որ տեսել էր այդ օրը: «Ժողովուրդը ջնջը-
ւում է, ընտելացել է իր ջնջուելուն, նրա մէջ կենցաղավա-
րութեան այնպիսի ձևեր են զոյացել, որոնք յատուկ են ջնջը-
ման, երեխաների մահացութիւն, կանանց աշխատանք ի-
րանց ուժերից վեր, սնունդի պակասութիւն ամենքի, մանա-
ւանդ ծերերի համար: Եւ այնպէս աստիճանաբար է ժո-
ղովուրդը այդ դրութեան մէջ ընկել, որ ինքը չի նկատում
այդ դրութեան սարսափելիութիւնը և չի դանդաղում նրանից:
Ուստի և մենք էլ բնական ենք համարում նրա դրութիւնը և
կարծում ենք, թէ հէնց այդպէս էլ պէտք է լինի նա: Այդ
բոլորը այն աստիճան պարզ էր այժմ իր համար, որ նա ան-
չափ զարմանքով էր մտածում, թէ ի՞նչպէս է, որ մարդիկ չեն
տեսնում և ինքը այնքան ժամանակ չէր տեսնում այդքան ակ-
ներս մի բան: Բոլորովին պարզ էր, որ երեխաները և ծերերը
կոտորւում են, որովհետեւ կաթ չունեն, իսկ կաթ չը կայ, ո-
րովհետեւ հող չը կայ, որի վրայ կարելի լինէր տաւար արա-
ծացնել և խոտ ու հացաբոյս հաւաքել: Եւ նա իր գլխում մի
ծրագիր կազմեց, որի համաձայն պէտք է հողը գիւղացիներին
վարձով տար որոշ վճարով, այն պայմանով, որ այդ վճարը գիւ-
ղացիների սեփականութիւն համարուի, որպէս զի նրանք այդ
գումարով տուրքերը վճարեն և մնացածը գործ դնեն հասարա-
կական գործերի վրայ:

Singletax չէր այդ, բայց շատ մօտ էր նրան, այնքան, որ-
քան հնարաւոր էր այժմեան կարգերի ժամանակ: Գլխաւորն
այն էր, որ նա հրաժարուում էր իր հողային սեփականութեան
իրաւունքից օգտուելուց:

Երբ նա տուն դարձաւ, գործակատարը, առանձնապէս ու-
րախ ժպտալով, առջարկեց ճաշել, երկիւղ յայտնելով, թէ մի
դուցէ կերակուրների եփն անցնի և փշանայ ամբողջ ճաշը, որ
պատրաստում էր նրա կինը մորթէ ականջօղերով աղջկայ օգ-
նութեամբ:

Սկզբնը ծածկուած էր անթափ սփռոցով, անձեռոցիկի
տեղ դրուած էր ասղեգործ երեսարբիչ և ունիւր կոտրուած
vieux-saxe (հին-սաքսօնական) սպասամանում լցրած էր գետ-
նախնձորի ապուր այն նոյն աքաղաղով, որ փղբրիկ աղջկայ
գրկին փոխէփոխ դուրս էր ցցում սև ոտներից մէկը կամ միւսը,
և որ այժմ կտրտուած, նոյն իսկ յօշոտուած էր մանր կտորների,
որոնք շատ տեղ ծածկուած էին աղուամազով: Ապուրից յետոյ
բերեցին տապակած նոյն աքաղաղի մսից, որ ծածկուած էր
խանձած աղուամազով, և յետոյ թանհատով բլիթներ մեծ քա-
նակութեամբ իւղով ու շաքարով: Թէև կերակուրները ամենին
համեղ չէին, Նեխլիւզօվը սակայն ուտում էր, չը նկատելով, թէ
ինչ է ուտում,—այնքան զբաղուած էր նա իր ծրագրով, որ
միանգամից փարատեց այն թախիծը, որով նա վերագարձել էր
գիւղից:

Գործակատարի կինը նայում էր դռան բացուածքով, մինչ
մորթէ ականջօղաւոր վախուորած աղջիկը կերակուրը մօտ էր
տանում, իսկ ինքը գործակատարը, հպարտանալով իր կնոջ
վարպետութեամբ, քանի գնում աւելի ու աւելի ուրախ էր
ժպտում:

Ճաշից յետոյ Նեխլիւզօվը, բաւական դժուարութեամբ, նըս-
տացրեց գործակատարին, և մասամբ ուզելով ինքն իրան ստու-
գել, մասամբ էլ պահանջ զգալով մէկն ու մէկին յայտնել այն
բանը, որ այնքան զբաղեցնում էր նրան այժմ, հաղորդեց նրան
իր ծրագիրը հողը գիւղացիներին տալու վերաբերմամբ և հար-
ցրեց նրա կարծիքը այդ մասին: Գործակատարը ժպտում էր,
ձևացնելով, թէ այդ նոյն բանը վաղուց իր մտքովն էլ անցել
է և ինքը շատ ուրախութեամբ է լսում այժմ այդ, բայց իսկա-
պէս ոչինչ չէր հասկանում, ակներևաբար, ոչ այն պատճառով,
որ Նեխլիւզօվը պարզ չէր արտայայտում իր միտքը, այլ այն
պատճառով, որ այդ ծրագրով դուրս էր դալիս, որ Նեխլիւզօվը
հրաժարուում էր իր օգտից ուրիշների օգտի համար, մինչդեռ
այն համոզմունքը, թէ ամեն մարդ հոգս է տանում միայն իր

օգտի մասին ի վնաս ուրիշների, այնքան խոր էր արմատացել գործակատարի գլխում, որ նա ենթադրում էր, թէ ինքը ինչ որ մի բան չի հասկանում, երբ Նեխիլիզօյլը ասում էր, թէ հողի ամբողջ եկամուտը մտնելու է գիւղացիների հասարակական գրամագլխի մէջ:

— Հասկացայ: Դուք ուրեմն այդ գրամագլխի տոկոսը պիտի ստանաք,— ասաց նա, ժպտից բոլորովին փայլելով:

— Չէ, ինչ տոկոս: Հասկացէք. հողը բոլորովին տալիս եմ գիւղացիներին:

— Բայց այդպէս՝ չէ որ դուք այլ ևս հասոյթ չէք ստանայ, — հարցրեց գործակատարը, դադարելով ժպտալուց:

— Այո, ես հրաժարւում եմ հասոյթից:

Գործակատարը ծանր հոգոց քաշեց ու յետոյ նորից սկսեց ժպտալ: Այժմ նա հասկացաւ: Հասկացաւ, որ Նեխիլիզօյլը շատ էլ առողջամիտ մարդ չի, և իսկոյն և եթ սկսեց անձնական օգուտ քաղելու հնարաւորութիւն փնտռել հողից հրաժարուող Նեխիլիզօյլի ծրագրից և անպատճառ ուզում էր այնպէս հասկանալ ծրագիրը, որ ինքը կարողանար օգտուել Նեխիլիզօյլի տուած հողից:

Իսկ երբ հասկացաւ, որ այդ էլ անկարելի է, սաստիկ վշտացաւ ու այլ ևս չէր հետաքրքրւում ծրագրով և միմիայն իր պարոնին դուր գալու համար՝ շարունակում էր ժպտալ: Տեսնելով, որ գործակատարը չի հասկանում իր ասածները, Նեխիլիզօյլը ճանապարհ դրեց նրան, իսկ ինքը նստեց կտրտուած ու թանաքոտած սեղանի մօտ և սկսեց գրի անցնել իր ծրագիրը:

Արեւ արդէն իջել էր նոր ծաղկաւորուած լօրիի յետը և մոծակները ամբողջ պարերով լցւում էին սենեակը ու կծոտում Նեխիլիզօյլին: Միաժամանակ վերջացնելով իր աշխատանքը և լսելով գիւղում մայող հօտերի ձայնը, բացուող դարպասի ճոնչոցը և ժողովի հաւաքուած գեղջուկների խօսակցութիւնը, Նեխիլիզօյլը ասաց գործակատարին, որ պէտք չէ գիւղացիներին գրասենեակի առաջը կանչել, այլ ինքը կ'երթայ գիւղը, այն բալը, ուր նրանք հաւաքւում են: Շտապով խմելով գործակատարի բերած մի բաժակ թէյը, Նեխիլիզօյլը գնաց գիւղը:

VII

Տանուտէրի տան մօտ կանգնած ամբոխի կողմից ժխոր էր լսւում, բայց հէնց որ Նեխիլիզօյլը մօտեցաւ, ամբոխը լռեց և

բոլորը, ինչպէս և Կուզմինսկօէ կալուածում, մէկ-մէկի յետևից հանեցին գլխարկները։ Այդ տեղի գիւղացիները շատ աւելի հասարակ էին հաղնուած, քան Կուզմինսկօյէի գիւղացիները։ Կանայք ու աղջիկները մորթի կտորներ էին կրում ականջի օղբերի տեղ, իսկ տղամարդիկ գրեթէ բոլորն էլ տրեխներով էին ու տնագործ վերնաշապիկներով ու բաճկոններով։ Ոմանք ոտաբոբիկ էին ու միայն վերնաշապիկով, ինչպէս որ աշխատանքից վերադարձել էին։

Նեխիլիւզօյը ճիգ գործ դրեց իր վրայ և սկսեց ճառը, յայտնելով գիւղացիներին, որ ինքը ուզում է հողը բոլորովին տալ նրանց։ Գիւղացիները լուռ մնացին և նրանց դէմքերի արտայայտութեան մէջ ոչ մի փոփոխութիւն չեղաւ։

—Որովհետեւ, իմ համոզմունքով,—կարմրելով ասաց Նեխիլիւզօյը,—ամեն մարդ իրաւունք ունի օգտուել հողից։

—Յայտնի բան է։ Հէնց այդպէս էլ պէտք է լինի,—լսուեցին ձայներ գիւղացիների մէջից։

Նեխիլիւզօյը շարունակելով խօսել այն բանի մասին, թէ ինչպէս պէտք է եկամուտը բաժանուի ամենքի մէջ, ասաց, որ ինքը առաջարկում է հողը վարձով վերցնել իրանց որոշած գնով և վարձագիրնը մտցնել հասարակական դրամագլխի մէջ, որից էլի իրանք են օգտուելու յետոյ։ Շարունակում էին լսուել հաւանութեան և համաձայնութեան խօսքեր, բայց գիւղացիների լուրջ դէմքերը գնալով աւելի ու աւելի լրջանում էի և աչքերը որոնք առաջ ուղղուած էին աղայի վրայ, խոնարհւում էին դէպի գետին, կարծես թէ նրանք չէին ուզում ամաչեցնել աղային, ցոյց տալով, որ հասկացել են նրա խորամանկութիւնը, այնպէս որ նա ոչ ոքի չի խաբի։

Նեխիլիւզօյը բաւական պարզ էր խօսում, գիւղացիներն էլ ըթամիտ մարդիկ չէին։ Բայց նրան չէին կարող հասկանալ նոյն պատճառով, ինչ պատճառով որ գործակատարը երկար չէր հասկանում նրան։ Նրանք անպայման կերպով համոզուած էին, որ ամեն մարդու յատուկ է պաշտպանել իր օգուտը։ Իսկ կալուածատէրերի վերաբերմամբ նրանք մի քանի սերունդների փորձով վաղուց գիտէին, որ կալուածատէրը միշտ պաշտպանում է իր օգուտը։

—Դէ, ասէք տեսներ, ինչքան վարձ էք ուզում դնել հողին,—հարցրեց Նեխիլիւզօյը։

—Ի՞նչ պէտք է դնենք։ Մենք այդ բանը չենք կարող աւելի։ Հողն էլ է ձերը, իրաւունքն էլ,—պատասխանեցին ամբողջի մէջից։

—Բայց չէ որ դուք ինքներդ էք օգտուելու այդ վարձագներից ձեր հասարակական պէտքերի համար:

—Չէ, այդ մեր բանը չի: Հասարակութիւնը ինքն ըստ ինքեան, այդ էլ ինքն ըստ ինքեան:

—Հասկացէք,—ժպտալով ասաց Նեխիլեզովի յետեից եկած գործակատարը, ցանկանալով պարզել հարցը,—Իշխանը հողը ձեզ փողով է տալիս, բայց այդ փողը էլի ձեր հասարակութեանն է տալիս, ձեր դրամագլխի մէջ է մտնելու:

—Մենք շատ լաւ հասկանում ենք,—ասաց մի անատամ բարկացած ծերուկ, առանց աչքերը վեր բարձրացնելու:—Ո՞նց որ թէ բանկում լինի, իսկ մենք պէտք է ժամանակին վճարենք: Մենք այդ չենք ուզում, որովհետեւ առանց այն էլ շատ ծանր է, իսկ այդպէս բոլորովին տուններս կը քանդուի:

—Այդպիսով բան դուրս չի գայ: Աւելի լաւ է էլի առաջուայ պէս մնայ,—լսուեցին դժգոհ և նոյն իսկ կոպիտ ձայներ: Առանձնապէս տաք կերպով սկսեցին հրաժարուել, երբ Նեխիլեզովը յեղեց այն բանը, որ պայմանադրութիւն կը կազմի, որին ինքն էլ կը ստորագրի, գիւղացիներն էլ:

—Ի՞նչ ստորագրութիւն: Ինչպէս աշխատել ենք, այնպէս էլ կ'աշխատենք: Ինչի պէտք է ստորագրութիւնը: Մենք կոյր մարդիկ ենք:

—Համաձայն չենք, որովհետեւ անսովոր բան է: Ինչպէս եղել է, թող այնպէս էլ լինի: Միայն թէ սերմացուի բանը փոխեցէք,—լսուեցին ձայներ:

Սերմացուի բանը փոխել կը նշանակէր այն, որ այժմեան կարգերով կիրարար ցանքսի համար գիւղացին իր սերմացուն պէտք է ցանէր, իսկ նրանք խնդրում էին, որ սերմացուն կալուածատէրը տար:

—Ուրեմն հրաժարւում էք, չէք ուզում հողը վերցնել,—հարցրեց Նեխիլեզովը, դիմելով մի բաւական երիտասարդ, փայլուն երեսով, գզգզուած շորերով ու ոտաբորիկ գիւղացու, որ ձկնած ձախ կոտան վրայ առանձնապէս ուղիղ կերպով էր պահում իր գզգզուած գլխարկը, այնպէս, ինչպէս զինուորներն են պահում, երբ, ըստ հրամանի, հանում են գլխարկները:

—Հրամայէք,—ասաց այդ գիւղացին զինուորների սովորական խօսքերով:

—Ուրեմն, ձեր հողը բաւականանում է ձեզ,—նկատեց Նեխիլեզովը:

—Ամենեկին ոչ,—արհեստական ուրախ կերպով պատասխանեց նախկին զինուորը, հոգատարութեամբ պահելով իր առ-

ջնում գզգզուած գլխարկը, կարծէք թէ առաջարկելով ամեն-
քին, ում կարող էր հարկաւոր գալ նա:

— Բայց էլի մի լաւ մտածեցէք իմ ասածի մասին:

Եւ Նեխիլեզովը, որ մնացել էր զարմացած գիւղացիների
վրայ, կրկնեց իր առաջարկութիւնը:

— Մտածելու ոչինչ չունենք, ինչպէս ասացինք, այն է լի-
նելու, — բարկացած ասաց անատամ, մռայլ ծերուկը:

— Ես վաղը մինչև երեկոյ այստեղ եմ լինելու. եթէ միտք-
ներդ փոխէք, իմաց տուէք:

Գիւղացիները ոչինչ չը պատասխանեցին:

Եւ այդպէս, Նեխիլեզովը առանց իր նպատակին հասնելու
վերադարձաւ գրասենեակը:

— Թող տուէք ձեզ յայտնել, իշխան, — ասաց գործակատա-
րը, երբ նրանք վերադարձան տուն, — որ դուք նրանց բան չէք
կարող հասկացնել: Գիւղացիները կողքաւոր մարդիկ են. հէնց
որ ժողովի հաւաքուեցին, երկու ոտները մի մաշիկ կը դնեն,
ու էլ տեղներիցը շարժել չի լինի: Որովհետեւ աչքները վախե-
ցած է. բայց այդ նոյն գիւղացիները, թէկուզ հէնց այն ալետրը
կամ սևուկը, խելօք մարդիկ են: Երբ որ գրասենեակն են գա-
լիս, նստացնում ես, թէյ ես խմացնում, — ժպտալով ասում էր
գործակատարը, — ե խօսացնում ես, տեսնում ես, որ խելքի
բուն է, մինիստր է, ինչ հարց ասես տեղն ու տեղին կը քննի:
Իսկ ժողովում բոլորովին ուրիշ մարդ է դառնում, հէնց իր էչն
է քշում...

— Որ այդպէս է, չի կարելի արդեօք կանչել այստեղ այդ-
պիսի ամենահասկացող գիւղացիներից մի քանիսին, — ասաց
Նեխիլեզովը: — Ես նրանց մանրամասն կը բացատրէի:

— Ինչո՞ւ չի կարելի, — ժպտալով ասաց գործակատարը:

— Ուրեմն վաղուայ համար, ինչդեմ, կանչէք մի քանիսին:

— Շատ լաւ. վաղը կը հաւաքեմ այստեղ, — ասաց գործա-
կատարը և աւելի ևս ուրախ ժպտաց, տեսնելով պատշգամբի
մօտ կանգնած երկու գեղջկուհիներին:

Նա ինչ որ նշան արեց գեղջկուհիներին և նրանց հետ
միասին գնաց դէպի յետին պատշգամբը: Իսկ Նեխիլեզովը, փո-
խանակ գրասենեակը մտնելու, նստեց պատշգամբի աստիճան-
ների վրայ և սկսեց մտածել իր ծրագրի մասին ու երկու ձեռ-
քով սատկացնել մոծակներին, որոնք փոթորիկից առաջ անա-
գին խմբերով թափուում էին նրա վրայ: Նրա ուշքը գրաւեցին
զայրացած կանացի ձայներ, որոնք ընդհատոււմ էին գործակա-
տարի հանգիստ ձայնով: Նա սկսեց ալանջ դնել:

—Հոգիներս հանեցիր, ինչ ես վզներիս խաչն էլ դուրս քաշում,—ասում էր զայրացած կանացի ձայներից մէկը:

—Հօ ոչինչ չէր արել. հէնց նոր էր մէջը մտել,—ասում էր միւս կանացի ձայնը:—Տուր ասում եմ ինչ ես խեղճ անասունին չարչարում, երեխաներիս էլ անկաթ թողնում:

—Փողը տուր կամ տեղակն աշխատի,—պատասխանում էր գործակատարի հանգիստ ձայնը:

Նեխիլիւզօվը դուրս եկաւ տանից ու մօտեցաւ յետին պատըշգամբին, որի առաջ կանգնած էին երկու գլխուռած գեղջկուհիներ, որոնցից մէկը ակներևաբար յղի էր: Աստիճանների վրայ կանգնած էր գործակատարը, ձեռները քաթանէ վերարկուի գրպանները դրած: Աղային տեսնելով, գեղջկուհիները լռեցին ու սկսեցին ծռուած գլխաշորերը շիտկել, իսկ գործակատարը ձեռները հանեց գրպանից ու սկսեց ժպտալ:

Բանը նրանումն էր, որ, գործակատարի ասելով, գիւղացիները դիտմամբ իրանց հորթերին ու նոյն իսկ կովերին թողնում էին կալուածատիրոջ մարգագետինը: Եւ ահա այդ գեղջկուհիների երկու կովը բռնել էին մարգագետնում ու քշել կալուածատիրոջ բակը: Գործակատարը 30-ական կոպէկ էր պահանջում գեղջկուհիներից ամեն մի կովի համար կամ երկու օրուայ աշխատանք: Իսկ գեղջկուհիները պնդում էին, նախ, որ իրանց կովերը հէնց նոր էին մտել մարգագետինը, երկրորդը, որ իրանք փող չունեն, և երրորդ, թէկուզ աշխատելու պայմանով, խնդրում էին իսկոյն և եթէ վերադարձնել կովերին, որոնք առաւօտունից ի վեր կանգնած են գոմում առանց բան ուտելու և աղետալ կերպով բառանչում են:

—Գանի քանի անգամ մարդավարի կերպով խնդրել եմ,—ասաց ժպտուն գործակատարը, յետ նայելով Նեխիլիւզօվին, կարծէք վկայ կանչելով նրան,—երբ որ ճաշին տուն էք անում տաւարը, լաւ մտիկ տուէք:

—Մի րոպէով վազ տուեցի երեսին ակը տալու, գամ տեսնեմ՝ գնացել են:

—Ո՞վ է մեղաւոր. ինչո՞ւ ես հեռանում, երբ որ յանձն ես առել տաւարին մտիկ տալ:

—Իսկ երեսային ո՞վ կերակրի. դու հօ ծիծ չես տալ:

—Գոնէ մարգագետինը փչացրած լինէին, սիրտս այնքան չէր ցաւիլ. կ'ասէի տեղն է. թէ չէ հէնց նոր էին մտել,—ասում էր միւսը:

—Բոլոր մարգագետինները փչացրել են,—գիմեց գործակատարը Նեխիլիւզօվին:—Եթէ տուգանք առնելու չը լինենք, մի չիւղ խոտ չի մնալ:

—Հոգուդ մեղք մի արա,—գոռաց յղի գեղջկուհին։—Իմո՞նք
քըս երբ են բռնուեկ։

—Հիմա հօ բռնուեցին. դէ տուգանքի փողը տուր կամ
աշխատիր տեղակը։

—Շատ լաւ, կ'աշխատեմ։ Միայն թէ բաց թող խեղձ աս-
նատունին, քաղցած մի սատկացնիլ,—զայրագին գոռաց գեղջ-
կուհին։—Առանց այն էլ ոչ ցերեկը հանգիստ ունեմ, ոչ գիշերը։
Սկեսուրս հիւանդ է։ Մարդս մեռել է։ Հազար կտոր եմ լինում,
որ ամեն տեղ հասնեմ գործին։ Ոյժ չի մնացել վրաս, դու էլ
հիմա այդ աշխատանքն ես հնարում ինձ համար. տեսնեմ, խոսով
կենայ գլխիդ աշխատանքը,—գոռաց նա ու սկսեց լալ։

Նեխալիւզովը խնդրեց գործակատարին բաց թողնել կովե-
րին և ինքը գնաց տուն, զարմանալով, թէ ինչպէս է, որ մար-
դիկ չեն տեսնում այն բանը, որ այդքան անկասկածելիօրէն
սլարդ է։

—Տեսար, ինչ ճարպիկն է,—ասում էր մի փրչոտ, երբէք
սանրի երես չը տեսնող միրուքով գիւղացի, որ օրօրւում էր գէր-
մատակի վրայ, մի ուրիշ, պատուուած կապայով, ծեր ու նիհար
գիւղացու, որ գնում էր ձիով նրա կողքով, զնգզնգացնելով ձիե-
րի երկաթէ ոտնակապերը։

Նրանք գնում էին ձիերին գիշերուայ կեր տալու ճանա-
պարհի կողքերին և գաղտուկ՝ կալուածատէրի անտառում։

—Հողը ձրի կը տամ, միայն թէ ձեռ քաշի թղթի տակին։
Գի՛չ են այդպիսիները մեղ նման մարդկանց խաբել, ինչ է։ Ձէ,
սխալ ես, մեր բարեկամ, հիմա մենք էլ ենք բան հասկանում,
—աւելացրեց նա ու սկսեց կանչել յետ ընկած մտրուկին։—
«Բուռիկ, քուռիկ»,—ձայն էր տալիս նա, կանգնեցնելով ձին ու
յետ նայելով, բայց մտրուկը յետևումը չէր, այլ կողքում,—գնա-
ցել էր մարգագետինները։

—Տեսնո՞ւմ ես շան ցնգնածին, սովորել է աղենց խոտե-
րիցը ուտել,—ասաց փրչոտ միրուքաւոր սևուկ գիւղացին, լսե-
լով, թէ ինչպէս էին ճարճատում վայրի թրթնջուկները, որոնց
միջով թռչկոտալով ու խրխնջալով գալիս էր յետ ընկած մըտ-
րուկը ճահճային լաւ հոտ բուրոդ ցօղապատ մարգագետիննե-
րից։

—Տես, մարգագետինները լցւում են, պէտք է տօներին
կնանոնց ուղարկել քաղհանք անելու,—ասաց պատուած կապա-
յով նիհար գիւղացին,—թէ չէ գերանդիները կը փչանան։

—Ձեռ քաշիր թղթին, ասում է,—չարունակում էր փրչոտ

գիւղացիին իր դատողութիւնները աղայի ձառի մասին:—Ձեռքաշեցիր թէ չէ, ողջ-ողջ կուլ կը տայ քեզ:

—Դրուստ ես ասում,—հաստատեց ծերը:

Եւ նրանք այլ եւ ոչինչ չասացին, ու լսում էր միայն ձիերի ոտնաձայնը կարծր գետնի վրայ:

VIII

Տուն մտնելով, Նելսիւրգովը իր գիշերելու համար պատրաստած դրասնենակում գտաւ մի բարձր անկողին աղուամաղէ ներքնակներով, երկու բարձով և բօրգօ-կարմիր գոյնով մետաքսէ երկտեղանի, մանր ու նկարէն կարոտուած և չը ծալուող վերմակով:—ականբեաբար գործակատարի կնոջ բաժինքի տեղաշորով: Գործակատարը առաջարկեց Նելսիւրգովին ճաշից մնացածը, բայց մերժում ստանալով և ներողութիւն խնդրելով վատ հիւրասիրութեան ու կահաւորութեան համար, հեռացաւ, մենակ թողնելով Նելսիւրգովին:

Գիւղացիների մերժումը ամենևին չը շփոթեցրեց Նելսիւրգովին: Ընդհակառակը, չը նայելով որ այնտեղ, Կուզմինսկոյէ կալուածում, նրա առաջարկութիւնը ընդունեցին ու շարունակ շնորհակալութիւն էին անում, իսկ այստեղ անվստահութիւն և նոյն իսկ թշնամական վերաբերմունք ցոյց տուին դէպի նա, այնուամենայնիւ նա այժմ հանգիստ և ուրախ էր զգում իրան: Գրասենեակը կեղտոտ էր և օդը խեղդուկ: Նելսիւրգովը դուրս եկաւ բակը և ուզում էր գնալ պարտէզը, բայց յիշեց այն գիշերը, աղախինների սենեակի պատուհանը, յետին պատշգամբը —ու չը գնաց, որովհետեւ նրա համար անախորժ էր ման գալ այն տեղերով, որոնք պղծուած էին յանցաւոր յիշատակներով: Նա նստեց պատշգամբի աստիճանների վրայ և ծծելով ցարասիի մատղաշ տերևների թունդ հոտը, որ լցրել էր տաք օդը, երկար ժամանակ նայում էր մթնոջ պարտէզին և ականջ էր դնում ջրաղացին, սոխակներին և ինչ որ մի ուրիշ թռչունի, որ միակերպ շըւշըւացնում էր պատշգամբի կողքի թփի մէջ: Գործակատարի պատուհանում ճրագը հանգչրեցին, արեւելքում, ցախատան յետից, երեսց ծագող լուսնի շողազօյն փայլը, փայլակները հեռզհետէ աւելի ու աւելի պայծառ սկսեցին լուսաւորել ծառախիտ ու ծաղկափթիթ պարտէզը և քայքայուող տունը, լսուեց հեռաւոր որոտմունք և երկնակամարի մի երրորդ մասը պատեցին սև-սև թուխպեր: Սոխակներն ու միւս թռչունը լռեցին: Ջրաղացի ջրի ձայնի հետ խառնուելով լսուեց սագերի կոկոսց, իսկ յետոյ գիւղում ու գործակատարի բակում

սկսեցին խօսել վաղորդեան աքաղաղները, ինչպէս նրանք սովորաբար ժամանակից շուտ են կանչում ամպրոպային չոգ գիշերները: Առած կայ, թէ աքաղաղների վաղ կանչելը ուրախ գիշեր է աւետում: Նեխլիւդովի համար այդ գիշերը աւելի քան ուրախ էր: Այդ նրա համար մի բերկրալից, երջանիկ գիշեր էր: Երևակայութիւնը վերարտադրեց նրա մէջ այն երջանիկ ամառուայ տպաւորութիւնները, որ նա անցրել էր այստեղ անմեղ պատանի ժամանակը, և նա զգաց իրան այնպէս, ինչպէս էր ինքը ոչ միայն այն ժամանակ, այլ և առհասարակ իր կեանքի բոլոր լուսագոյն բոպէսներին: Նա ոչ միայն յիշեց, այլ և զգաց իրան այնպէս, ինչպէս որ էր այն ժամանակ, երբ 14 տարեկան եղած միջոցին աղօթում էր Աստուծուն, որ Աստուծոյ պարզի նրա առաջ ճշմարտութիւնը, երբ երեխայ միջոցին լալիս էր մօր գոգին, նրա հետ անջատուելիս, և խոստանում էր նրան միշտ բարի լինել ու չը վշտացնել նրան,— զգաց իրան այնպէս, ինչպէս որ էր, երբ ինքն ու Նիկոլէնկա իրտենեմը վճռում էին, որ միշտ կ'աջակցեն իրար բարի կեանք վարելու և կ'աշխատեն երջանկացնել բոլոր մարդկանց:

Նա յիշեց այժմ, թէ ինչպէս Կուզմինսկոյէ կալուածում փորձութիւն եկաւ վրան ու սկսեց արտասալ և՛ տանը, և՛ անտառին, և՛ տնտեսութեանը, և՛ հողին, ու հարցրեց այժմ ինքն իրան—արտասում է արդեօք: Եւ նրան նոյն իսկ տարօրինակ էր թւում, որ ինքը այն ժամանակ կարող էր արտասալ: Նա յիշեց այն բոլորը, ինչ որ տեսել էր այսօր,— և՛ երեխաները վզին մենակ մնացած կնոջը, որի մարդուն բանտն էին դրել իր, Նեխլիւդովի անտառում ցախ կտրելու համար, և՛ սարսափելի Մատրեօնային, որ այնպէս էր համարում կամ գոնէ ասում էր, թէ իրանց դասակարգի կանաչը պէտք է աղաների սիրուհիները դառնան. յիշեց նրա վերաբերմունքը գէպի երեխաները Իրանց ապաստարան տանելու ձեռք և այն թշուառ, ծերունակը ժըպտուն, անդատութիւնից մեռնող թափալաւոր երեխային. յիշեց այն յղի կնոջը, որին ստիպելու էին աշխատել իր, Նեխլիւդովի համար, որովհետեւ խեղճ կինը, աշխատանքից ջարդուած լինելով, չէր կարողացել լաւ հսկել քաղցած կովին...

Պայծառ, գրեթէ լրացած լուսինը գուրս եկաւ ցախատան յետևից, բակի մէջ ձգուեցին սե-սե ստուերներ և սկսեց շողշողալ աւերուող տան կտուրի թիթեղը:

Եւ կարծէք ողջունելով այդ լոյսը, պարտէզում սկսեց խօսել ու գեղգեղալ լուած սոխակը:

Նեխլիւդովը յիշեց, թէ ինչպէս ինքը Կուզմինսկոյէ կալուածում սկսել էր մտածել իր կեանքի մասին, վճռել, թէ ինչ

է անելու, ինչպէս է անելու, և մտաբերեց, թէ ինչպէս ինքը մոլորուել էր այդ հարցերի մէջ ու չէր կարողանում ոչինչ վրձնել, որովհետեւ իւրաքանչիւր հարց հազար ու մի նկատումներ էր ծնեցնում։ Նա այժմ ինքն իրան առաջարկեց նոյն հարցերը և զարմացաւ, թէ ինչ աստիճան պարզ են նրանք, նրանք պարզ էին այժմ նրա համար, որովհետեւ նա այժմ չէր մտածում այն մասին, թէ ինչ կը պատահի իրան,— նրան այդ նոյն իսկ չէր հետաքրքրում,— այլ մտածում էր միայն, թէ ինքը ինչ պէտք է անի։ Եւ զարմանալի բան. նա ամենին չէր կարողանում վճռել, թէ ինչ է պէտք իրան, բայց անկասկածօրէն գիտէր, թէ ինչ պէտք է անել։ Նա այժմ անկասկածօրէն գիտէր, որ հողը պէտք էր տալ գիւղացիներին, որովհետեւ վատ բան էր հողը իրան պահելը։ Գիտէր անկասկածօրէն, որ պէտք էր չը թողնել կատիւ-շային, օգնել նրան, ամեն բան յանձնառու լինել նրա առաջ իր մեղքը քաւելու համար։ Գիտէր անկասկածօրէն, որ պէտք էր ուսումնասիրել, քննել, պարզել, հասկանալ այդ դատական ու պատժական բոլոր գործերը, որոնց մէջ՝ նա զգում էր, որ ինքը ինչ-որ մի բան է տեսնում, որ ուրիշները չեն տեսնում։ Ինչ էր դուրս գալու այդ բոլորից՝ նա չը գիտէր, բայց անկասկածօրէն գիտէր, որ թէ առաջինը, թէ երկրորդը, թէ երրորդը անհրաժեշտ է անել։ Եւ այդ հաստատ հաւաստիութիւնը ուրախացնում էր նրան։

Սկ թուիսպը բոլորովին մօտեցաւ, և սկսեցին երեւալ արդէն ոչ թէ փայլակներ, այլ կայծակներ, որոնք լուսաւորում էին ամբողջ բակը ու կոտորտուած պատշգամբներով աւերուող տունը, և որոտի ձայնը լսուեց արդէն ուղիղ գլխավերևում։ Բոլոր թռչունները սըսկուեցին, բայց դրա փոխարէն սկսեցին սօսափել տերևները և քամին հասաւ պատշգամբին, ուր նստած էր Նելսոնը, ու հովհարեց նրա մազերը։ Մի կաթիլ վայր ընկաւ, յետոյ երկրորդը, ամձրեւ սկսեց դողողացնել խոտերով ու թիթեղով ծածկուած տանիքը, և ամբողջ օդը պայծառ բուրբուրումէր ու, դեռ Նելսոնը մինչև երեքը չը հաշուած, սարսափելի որոտ լսուեց նրա գլխավերևում, որ սկսեց գողալով անցնել ամբողջ երկնակամարով։

Նելսոնը հեքսէ մտաւ։

Այո, այո,— մտածում էր նա։— Այն գործը, որ կատարւում է մեր կեանքով, ամբողջ գործը, այդ գործի ամբողջ իմաստը անհասկանալի է ինձ և չի կարող հասկանալի լինել,— ինչո՞ւ էին ապրում մօբադոյրներս, ինչո՞ւ Նիկօլենկա իրտենսկը մեռաւ, իսկ ես կենդանի եմ։ Ինչո՞ւ համար էր կատիւչան։ Եւ իմ խելագարութիւնը, և ամբողջ իմ յետագայ անառակ կեանքը։

Այդ բոլորը հասկանալ, ըմբռնել Տիրոջ ամբողջ գործը՝ իմ ուժից վեր է։ Բայց կատարել Նրա կամքը, որ գրուած է իմ խղճմանս մէջ, այդ ես կարող եմ եւ այդ ես գիտեմ անկասկածօրէն։ Եւ երբ ես անում եմ այդ, անկասկած հանգիստ եմ լինում»։

Անձրեւ արդէն տարափ էր դարձել և չռչռալով տանիքներից թափւում էր ներքեւում դրուած ամանները։ Կայծակը աւելի ուշ-ուշ էր լուսաւորում բակը և տունը։ Նեխլիւդօվը գնաց սենեակը, հանուեց ու պառկեց անկողնի մէջ, ահով մտածելով տախտոջինների մասին, որոնց ներկայութիւնը կասկածել էին տալիս պատերից պոկոտուած կեղտոտ թղթերը։

«Այո, մարդ պէտք է իրան զգայ ոչ թէ տէր, այլ ծառայ», մտածում էր նա և ուրախանում այդ մտքի վրայ։

Նրա ահը արդարացի դուրս եկաւ։ Ճրագը փչեց թէ չէ, միջատները թափուեցին վրան ու սկսեցին կծոտել։

«Հողը տամ իրանց ու գնամ Սիբիր,—իսկ այնտեղ լուստախտոջիւ, կեղտ... էհ, ինչ արած. եթէ պէտք է տանել այդ բանը, կը տանեմ»։ Բայց չը նայելով իր ամբողջ ցանկութեանը, նա չէր կարողանում տանել այդ և վեր կացաւ նստեց բաց պատուհանի մօտ ու սկսեց գիտել հեռացող թուխպը և նորից բացուած լուսինը։

IX

Նեխլիւդօվը միայն առաւօտեան դէմ կարողացաւ քնել, ուստի և միւս օրը ուշ զարթնեց։

Կէսօրին, գործակատարի հրաւերով, եօթ ընտրեալ գիւղացիներ եկան խնձորենիների պարտէզը, ուր գործակատարը գետինը խրած սիւնակների վրայ շինել էր տունը սեղան ու նստարաններ։ Բաւական ժամանակ քաշեց, մինչև որ գիւղացիներին համոզեցին գլխարկները ծածկել և նստել նստարանների վրայ։ Առանձին յամառութիւն էր ցոյց տալիս մանաւանդ նախկին զինուորը, որ այսօր մաքուր ոտափաթաթաններ ու տրեխներ էր հագել և որ իր պատուտուած գլխարկը բռնել էր առջևում այնպէս, ինչպէս, կանոնի համաձայն, պէտք է բռնել թաղման ժամանակ։ Բայց երբ մէջներից մէկը,—պատկառելի տեպըով, Միքէլ-Անջէլօյի Մովսէսի նման գանգուր ալեխառն միբուրով և արևառ ու ճաղատ դարչնագոյն ձակաթը պսակող սպիտակ ու խիտ խուճուճ մազերով մի լայնաթիկունք ծերունի, ծածկեց իր ահագին գլխարկը և, փաթաթուելով նոր տնա-

գործ կապայի մէջ, գնաց նստեց նստարանի վրայ, միւսները հետեւեցին նրա օրինակին։

Երբ որ բոլորը տեղաւորուեցին, Նեխիլեղօվը նստեց նրանց դիմացը և, կոթնելով սեղանի վրայ ու գլուխը կախ գցելով թղթի վրայ, որի մէջ գրուած էր նրա ծրագրի ամփոփումը, սկսեց բացատրել ծրագիրը։

Արդեօք այն պատճառով, որ գիւղացիների թիւը քիչ էր, թէ որովհետև Նեխիլեղօվը զբաղուած էր ոչ թէ իրանով, այլ գործով, այս անգամ նա չէր զգում ոչ մի չփոթութիւն։ Ակամայ նա դիմում էր գլխաւորապէս սպիտակ ու գանգուր միրուքաւոր լայնաթիկունք ծերունուն, հաւանութիւն կամ առարկութիւն սպասելով նրանից։ Բայց այն գաղափարը, որ Նեխիլեղօվը կազմել էր նրա մասին, սխալ էր։ Վայելչակերպ ծերունին, թէպէտ և հաւանութեան եղանակով շարժում էր կամ թափահարում իր նահապետային գլուխը, խոժոռուելով, երբ միւսները առարկում էին, ակներևաբար մեծ դժուարութեամբ էր հասկանում Նեխիլեղօվի ասածը, այն էլ միայն այն ժամանակ, երբ ուրիշները իրանց խօսքերով բացատրում էին նոյն բանը։ Շատ աւելի լաւ էր հասկանում Նեխիլեղօվի խօսքերը նահապետանման ծերունու կողքին նստած փոքրիկ, մի աչքով չիլ, կարկատած քաճկոնով ու հնամաշ, մի կողմի վրայ ծռուած կօշիկներով, գրեթէ անմիրուք ծերուկը, որ վառարան չիւող էր, ինչպէս յետոյ իմացաւ Նեխիլեղօվը։ Այդ մարդը արագ-արագ շարժում էր յօնքերը, ուշադրութիւնը լարելով, և իսկոյն և եթ պատմում էր իր խօսքերով Նեխիլեղօվի ասածները, նոյնպէս չուտ էր հասկանում նաև մի սպիտակ միրուքով ու փայլուն, խելօք աչքերով կարճահասակ ու թիկնաւէտ ծերունի, որ ամեն առիթից օգտւում էր Նեխիլեղօվի խօսքերին զուարճալի, հեղնական նկատողութիւններ աւելացնելու և ակներևաբար պարծենկոտութեամբ էր անում այդ։ Ամենից լուրջ կերպով էր վերաբերւում գործին մի երկարաքիթ, փոքրամիրուք, բարձրահասակ և մաքուր տնազործ շորեր ու նոր տրեխներ հագած գիւղացի, որ խօսում էր թաւ ու հաստ ձայնով։ Այդ գիւղացին հասկանում էր բոլոր ասածները և խօսում էր միայն այն ժամանակ, երբ պէտք էր խօսել։ Մնացեալ երկու ծերերը, մէկը՝ այն անատամը, որ երէկ ժողովում գողգողում էր մերժելով Նեխիլեղօվի բոլոր առաջարկութիւնները, և միւսը՝ մի բարձրահասակ, սպիտակած ու կաղ ծերուկ բարեհոգի դէմքով, չուտներով և վտիտ ոտներին պինդ փաթաթած սպիտակ փաթաթաններով,—երկուսն էլ գրեթէ ամբողջ ժամանակը լուռ էին, թէև լսում էին ուշադրութեամբ։

Նեխիլիւղօվը նախ և առաջ յայտնեց իր հայեացքը հողային սեփականութեան մասին:

— Հողը, իմ կարծիքով, — ասաց նա, — չի կարելի ոչ ծախել, ոչ առնել, որովհետեւ եթէ կարելի լինի ծախել, այն ժամանակ փող ունեցողները կը գնեն ամբողջ հողը և այնուհետեւ հող չունեցողներէն ինչքան ուզեն կ'առնեն: հողից օգտուելու իրաւունքի համար: Նոյն իսկ գետնի վրայ կանգնելու համար փող կը վերցնեն, — աւելացրեց նա, մէջ բերելով Սպէնսէրի պատճառարանութիւնը:

— Մի հնարք կը մնայ, թեւեւ կապել ու թռչել, — ասաց ծիծաղուն աչքերով ու սպիտակ միւրուքով ծերունին:

— Ծիշտ ես ասում, — թաւ ձայնով ասաց երկարաբիթը:

— Հրամե՛կ էք, — ասաց նախկին զինուորը:

— Խեղճ կնիւր մի քիչ խոտ է քաղում կովի համար, ձեռաց բռնում, բանտն են գցում, — ասաց բարեհոգի կաղիկ ծերունին:

— Մեր հողերը հինգ վերստի վրայ են, իսկ կապալով վերցնելու հնարք չը կայ. գինը այնքան են բարձրացրել, որ ծախսը չի հանի, — աւելացրեց անատամ գազազած ծերունին:

— Ես էլ ձեր կարծիքին եմ, — ասաց Նեխիլիւղօվը, — ուստի և ուզում եմ հողը տալ ձեզ:

— Ինչու չէ, լաւ բան կը լինի, — ասաց Մովսէսի գանգուրներով ծերունին, ակնհեռաբար կարծելով, թէ Նեխիլիւղօվը ուզում է կապալով տալ հողը:

— Ես հէնց դրա համար եմ եկել սլստեղ. այլ ես չեմ ուզում հողատիրութիւն անել. բայց պէտք է քննել, թէ ինչ ա՛նել հողը:

— Տուր գիւղացիներին, պրծնի, գնայ, — ասաց անատամ գազազած ծերունին:

Նեխիլիւղօվը առաջին բողբոսէն չփոթուեց, այդ խօսքերում կասկած նշմարելով իր զիտաւորութեան անկեղծութեան նկատմամբ: Բայց չփոթութիւնը իսկոյն և եթ անցաւ և նա օգտուեց այդ նկատողութիւնից իր ասելիքը յայտնելու համար:

— Ուրախութեամբ կը տայի, — ասաց նա, — բայց ո՞ւմ և ի՞նչպէս: Ո՞ր գիւղացիներին: Ինչո՞ւ ձեր հասարակութեանը և ոչ Դեմիւնսիօյէ գիւղին (այդ՛ կողքի գիւղն էր աղբատիկ հողաբաժնով):

Բոլորը լուռ էին: Միայն նախկին զինուորն ասաց — «Հրամե՛կ էք»:

— Այ ասէք տեսնենք, — ասաց Նեխիլիւղօվը, — եթէ դուք լինէիք իմ տեղը և ուզէիք հողը բաժանել, ի՞նչպէ՛ս կ'անէիք:

— Ինչպէս կ'անէինք: Բոլորի մէջ մարդագլուխ հաւասար կը բաժանէինք, — ասաց վառարան շինողը, արագ-արագ բարձրացնելով ու ցածացնելով յօնքերը:

— Հապա ուրիշ ինչ կերպ պէտք է լինի: Պէտք է մարդագլուխ բաժանել, — հաստատեց սպիտակ փաթաթաններով բարենոգի կաղիկ ծերունին:

Միւսները բոլորն էլ բաւարար համարելով այդ վճիռը, հաւանութիւն տուեցին նրան:

— Ինչպէս մարդագլուխ, — հարցրեց Նեխիլիւզօվը: — Ուրեմն կալուածում ծառայողներին էլ պէտք է տալ:

— Ամենեկին ոչ, — ասաց նախկին զինուորը, աշխատելով ուրախ ու ժիր արտայայտութիւն տալ գէմբին: Բայց բարձրահասակ խոհուն ծերունին չը համաձայնեց նրա հետ: .

— Երբ որ բաժանելու է, պէտք է ամենքի վրայ հաւասար բաժանել, — պատասխանեց նա իր թաւ ձայնով, մի քիչ մտածելուց յետոյ:

— Զի կարելի, — ասաց Նեխիլիւզօվը, որ արդէն առաջուց էր պատրաստել իր առարկութիւնը: — Եթէ ամենքին հաւասար տրուի, այն ժամանակ նրանք, որոնք չեն աշխատում, վար սւցանք չեն անում, կ'առնեն իրանց բաժիններն ու կը ծախեն հարուստներին: Եւ դարձեալ հողը կը հաւաքուի հարուստների ձեռքում: Իսկ նրանք, որոնք կը պահեն իրանց բաժինները, նոր զաւակներ կ'ունենան, մինչդեռ հողը արդէն ամբողջապէս սրա, նրա ձեռքին կը լինի: Ելի հարուստները իրանց բոի մէջ կը հաւաքեն նրանց, որոնց հող է պէտք:

— Հրամե՛կ էք, — շտապեց հաստատել զինուորը:

— Պէտք է արգելել, որ հողը չը ծախեն, և հող միայն նրան տրուի, ով ինքն է վարելու, — ասաց վառարան շինողը, բարկացած ընդմիջելով զինուորի խօսքը:

Նեխիլիւզօվը առարկեց դրան, որ դժուար է հսկել, թէ ում համար է մարդ վարում, իր համար թէ ուրիշի:

Այն ժամանակ բարձրահասակ, խոհուն գիւղացին առաջարկեց այնպես կարգադրել, որ բոլորը ընկերովի վարեն հողը: — Ով որ վար անի, նրանց մէջ բաժանելու իսկ ով վար չի անի, ոչինչ չը տալ, — վճռաբար ասաց նա իր թաւ ձայնով:

Այդ կոմմունիստական ծրագրի գէմ էլ Նեխիլիւզօվը պատրաստ առարկութիւններ ունէր և ասաց, որ դրա համար պէտք է որ բոլորն էլ դութաններ ունենան, ու միատեսակ ձիւր, և որ իրարից յետ չընկնեն աշխատանքի մէջ կամ թէ ձիւրը, գութանները, կալիքները և բոլոր տնտեսութիւնը՝ ընդհանուր լի-

նեն, իսկ որպէս զի այդպէս լինի, պէտք է ամենքը համաձայն լինեն:

—Մերոնց որ Քրիստոս էլ իջնի երկնքից, չի կարող համաձայնեցնել,—ասաց գաղաղած ծերունին:

—Ամբողջ օրը վէճ ու կռիւ կը լինի,—ասաց սպիտակ մի-րուքով ու ծիծաղուն աչքերով ծերունին:—Կնանիք իրար աչքեր կը չանգոտեն:

—Յետոյ, ինչպէս պէտք է բաժանել հողերը իրանց լաւութեան համեմատ,—ասաց Նեխիլիւզովը:—Ինչու պէտք է մէկը սև հող ստանայ, իսկ միւսները՝ կաւ ու աւաղ:

—Կտոր-կտոր անել հողերը և բոլորին հաւասար բաժանել ամեն տեսակ կտորներէից,—ասաց վառարան չինողը:

Նեխիլիւզովը առարկեց զրան, որ հարցը մի հասարակութեան մէջ բաժանելու մասին չէ, այլ նրա մասին, թէ ինչպէս պէտք է հողը բաժանել առհասարակ զանազան նահանգներում: Եթէ հողը ձրի տրուի գիւղացիներին, ինչու պէտք է ոմանք լաւ հող ունենան, իսկ միւսները՝ վատ: Ամենքն էլ կ'ուզենան հողը ստանալ:

—Հրամիւ էք,—ասաց զինուորը:

Միւսները լուռ էին:

—Այնպէս որ հարցը այնքան էլ պարզ չի, ինչպէս ձեզ թւում է,—ասաց Նեխիլիւզովը:—Եւ դրա մասին միայն մենք չենք, որ մտածում ենք, այլ շատ մարդիկ են մտածում: Այ, մի ամերիկացի կայ, Ջօրջ անունով. ահա ինչ միջոց է մտածել նա: Ես էլ նոյն կարծիքն եմ:

—Ինչ խօսելու բան կայ. հողի տէրը դու չես, տուր, պրծնի, գնայ: Քո կամքը չի,—ասաց գաղաղած ծերունին:

Այդ ընդմիջումը չփոթեցրեց Նեխիլիւզովին, բայց նա ուրախութեամբ նկատեց, որ միայն ինքը չէր, որ դժգոհ էր այդ ընդմիջումից:

—Կաց, Սիմեօն քեռի, թող ասի,—ասաց խոհուն գիւղացին իր ազգու թաւ ձայնով:

Այդ սիրտ տուեց Նեխիլիւզովին և նա սկսեց բացատրել նրանց մի-միակ տուրքի ծրագիրը ըստ Հէնրի Ջօրջի:

—Հողը ոչ ոքի չի, Աստուծունն է,—սկսեց նա:

—Այդ ճիշտ է: Բոլորովին ճիշտ,—լսուեցին մի քանի ձայներ:

—Ամբողջ հողը ընդհանուրինն է: Ամենքը հաւասար իրաւունք ունեն նրա վրայ: Բայց լաւ հող էլ կայ, վատ հող էլ: Իսկ ամեն մարդ ուզում է վերցնել լաւը: Ինչպէս պէտք է անել հաւասարեցնելու համար: Այ ինչպէս, ով որ լաւ հողի

տէր է՝ պէտք է իր հողի արժէքը վճարի նրանց, որոնք հող
չունեն, —ինքն իրան պատասխանում էր Նեխիլիւզովը։— Եւ
որովհետեւ դժուար է որոշել, թէ ով ում պէտք է վճարի, իսկ
առանց այդ էլ պէտք է փող հաւաքել ընդհանուրի պէտքերի
համար, ուստի այնպէս պէտք է անել, որ հողի տէրերը իրանց
հողի արժէքը վճարեն հասարակութեանը՝ զանազան պէտքերի
համար։ Այդպէս ամենքին հաւասար կը գայ։ Ով ուզում է հո-
ղատէր լինել, թող փող տայ, լաւ հողի համար՝ շատ, վատ հողի
համար՝ քիչ։ Իսկ ով որ չի ուզում հողատէր լինել՝ ոչինչ չի տա-
լիս, իսկ նրա տեղը հասարակական պէտքերի համար փող տա-
լիս են հողատէրերը։

—Այդ շատ կանոնաւոր բան է, —ասաց վառարան չինողը,
յօնքերը շարժելով։ —Ում հողը լաւ է, թող շատ տայ։

—Լաւ գլուխ է ունեցել այդ ժօրժան, —ասաց զանգրա-
միրուք պարթև ծերունին,

—Միայն թէ վճարը մարդու ուժից վեր չը լինի, —թաւ ձայ-
նով ասաց բարձրահասակը, ակներեւարար, արդէն նախատեսելով
թէ բանը ուր է յանգելու։

—Վճարը այնպէս պէտք է լինի, որ ոչ թանգ լինի, ոչ է-
ժան... Եթէ թանգ լինի, չեն կարողանայ վճարել ու վնաս կը
լինի, իսկ եթէ էժան լինի, ամենքը կը սկսեն իրարից գնել
հողերը, հողավաճառութեամբ պարագել։ Ահա այս բանն էի
ես ուզում անել ձեզնում։

—Այդ արդար բան է, հիմնաւոր բան է։ Ինչու չէ, այդ
կարելի է, —ասում էին գիւղացիները, լիովին հասկանալով, թէ
ինչո՞ւմն է բանը, և հաւանութիւն յայտնելով Նեխիլիւզովի ա-
րածին։

—Գլուխ եմ ասել է, —կրկնում էր լայնաթիկունք ու դան-
գրամիրուք ծերունին։ —Այ թէ ժօրժա։ Տեսնում էք, ինչ է
հնարել։

—Իսկ ինչպէս կը լինի, եթէ ես էլ ուզենամ հող վեր-
ցնել, —ժպտալով հարցրեց գործակատարը։

—Եթէ ազատ հողաբաժին մնայ, ինչու չէ, վերցրէք ու
աշխատեցէք, —ասաց Նեխիլիւզովը։

—Քեզ ինչի՞ պէտք է։ Դու առանց այն էլ կուշտ ես, —ա-
սաց ծիծաղուն աչքերով ծերունին։

Դրանով վերջացաւ խորհրդակցութիւնը։

Նեխիլիւզովը դարձեալ կրկնեց իր առաջարկութիւնը, բայց
չէր պահանջում, որ իսկույն և եթ պատասխանէին, այլ խոր-
հուրդ տուեց խօսել գիւղական հասարակութեան հետ ու յետոյ
գալ պատասխան տալու։

